

OSMANLI İSTANBULU

X

editörler

Feridun M. Emecen – Ali Akyıldız

OSMANLI İSTANBULU X

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
25-26 Mayıs 2024, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Feridun M. Emecen

Ali Akyıldız

Genel Yayın No: 2
Sempozyum Dizisi: 1

OSMANLI İSTANBULU

X. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi
Mustafa Sinanoğlu

düzenleme kurulu
Feridun M. Emecen (başkan), Ali Akyıldız (başkan yardımcısı),
Cengiz Yolcu (akademik sekreter)
Ali Karabacak (idari sekreter), Alphan Akgül,
Özlem Çaykent

editörler
Feridun M. Emecen
Ali Akyıldız

yayın koordinatörü
Ali Karabacak

grafik tasarım
Coşkun Yıldırım Türk

kapak tasarımı
Ümit Ünal

basım tarihi
2025

ISBN 978-605-9437-64-6

basım yeri
TDV Yayın Matbaacılık
TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Emecen, Feridun M. (ed.)
Osmanlı İstanbulu-X / Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız (ed.). - İstanbul : İstanbul 29
Mayıs Üniversitesi, 2025.
536 s. ; fot. ; 23,5 cm.
ISBN 978-605-9437-64-6
1. İstanbul (Türkiye)_Tarihçe 2. Osmanlı İmparatorluğu_Tarihçe
956.21 DC 20

İçindekiler

7	SUNUŞ • MUSTAFA SİNANOĞLU, REKTÖR
9	TAKDİM • FERİDUN M. EMECEN – ALİ AKYILDIZ
11	YUNUS EMRE AYDIN <i>Rus Oryantalist İ. N. ve Onun Osmanlı İstanbulu'nda Ramazan ve Ramazan Bayramı Hakkındaki Notları</i>
21	AHMAD GULİYEV <i>Reception, Display, and Representation: Exotic Animals in Early Modern Istanbul</i>
33	ALİ AKYILDIZ <i>30 Eylül 1913'te İstanbul'da Meydana Gelen Ölümcül Seller</i>
47	OĞUZ SATIR <i>Kaza mı, Sabotaj mı? 1917 Haydarpaşa İnfilâkı</i>
79	MEHMET DEMİRTAŞ <i>1189 (1775-1776) Tarihli Bir Narh Defterine Göre Sarayın Bir Senelik Mutfak Harcamaları</i>
93	MEHMET DEMİRYÜREK <i>Nizâm-ı Cedid İstanbulu'nda Sultan ve Kahve: “Bahaya Satılmasına Rızam Yoktur” (1789-1806)</i>
115	HASAN ALİ ÇAKMAK <i>II. Abdülhamid'in İkbalî Behice Hanımefendi'nin İstanbul'da Yalnız Yaşama Emeli ve İttihatçılarla Amansız Mücadelesi (1909-1914)</i>
133	GALİP ÇAĞ <i>Klasik Çağın Sonunda Bir Toplu Taşıma Sorunu: Üsküdar- İstanbul Kayık Taşımacılığında Aksaklıklar ve Devlet Müdahalesi (1564-1596)</i>
143	LEVENT DÜZCÜ <i>Şirket-i Hayriye Vapurlarında Yolcular</i>
181	ONNİK JAMGOCYAN <i>Le Tarif Douanier Russo-Turc De 1782</i>

- 225 NEJLA DOĞAN
Üsküdar Mahkemesinde Vakıf Oluşturma Pratiği: Şer'iyye Sicilleri Işığında Bir İnceleme
- 243 AYHAN PALA
Osmanlı İstanbulu'nda Müslümanların Gayrimüslimlerle Evlenmeleri
- 253 NİLAY ÖZLÜ KARACA
Birinci Dünya Harbi'nde Medine'den İstanbul'a Getirilen Kutsal Emanetler ve Uluslararası Yankıları
- 267 ERGÜN HASANOĞLU
İstanbul Bulgar Kapıkethüdahğı (1879-1909)
- 291 ÖZDE ÇELİKTEMEL
Osmanlı İstanbulu'nda Savaş ve Sinema
- 305 SEMA KÜÇÜKALIOĞLU ÖZKILIÇ
Osmanlı Deniz Taşımacılığında Bir Islah Çabası Olarak Şirketleşme Meselesi
- 347 SADIK MÜFİT BİLGE
Osmanlı İstanbulu'nda Ev ve Mutfak Eşyası Üreten ve İşleyen Üç Esnaf Grubu (Bakırcı, Kazancı, Kalaycı Esnafı)
- 381 İLHAMİ YURDAKUL
Üsküdar ve Kadıköy Su Şirketinin İmtiyaz Sahasına Göksu Bendi İçme Suyunun Dağıtımı (1894-1904)
- 407 SEVVAS E. TSILENIS
Aslen İstanbullu Bir Yunan Sefirinin Anılarında Osmanlı Başkentinde Sosyal ve Kültürel Hayat (1869-1871)
- 425 YÜKSEL KAŞTAN
Bazı Alman Gazeteleri ve Almanca Eserlerde İstanbul Algısı (1881-1922)
- 465 VURAL GENÇ
Osmanlı Payitahtında Bir Safevi Rehinesi: Haydar Mirza
- 497 HAVVA ÖNALAN
İstanbul'dan Lizbon'a: Sultan III. Ahmed'in Rüyası ve sair Hadiseler Üzerine Havadisler
- 505 KÜBRA FETTAHOĞLU
İstanbul Basımında Siyasi Anlatı Aracı Olarak Astronomi İmgeleri

Bazı Alman Gazeteleri ve Almanca Eserlerde İstanbul Algısı (1881-1922)

Yüksel Kaştan

Akdeniz Üniversitesi

Giriş

İstanbul Müslüman Türklerin yönetimine geçmesi sonrasında hızla yükselen Osmanlı Devleti'ni Avrupalı devlet adamları ile seyyahlar incelemeye başlamıştır. Osmanlı'ya olan ilgi Avrupa'nın önemli çevrelerinde de kendini gösteriyordu. 17. yüzyılda Avrupalı seyyahlar doğunun gizemi, yaşamı, farklı kültürleri ve Osmanlı Devleti'ni görmek için İstanbul'a gelmişlerdir.

Şehir Roma yönetiminde Hristiyan kimliğine bürünmüş ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun hem siyasi hem de Ortodoks mezhebinin merkezini oluşturmuştur. İstanbul'un Türkler tarafından fetih edilmesi sonrasında şehir Türk ve İslam kültürü ile bezenmiştir. Şehrin doğal güzellikleri yanında farklı kültürlerin beraberce yaşadıkları bir yer olmuştur. Şehir konumu itibarıyla ticaretin önemli merkezlerinden biri konumundadır. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin zayıflama sürecinde İstanbul'a daha fazla ilgi göstermişlerdir.

Osmanlı Devleti'ne 17. Yüzyıldan 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar İstanbul'a gelen Avrupalı ziyaretçilerin eserlerinde ve gazetelerde Osmanlı devlet yapısı ve işleyişi, harem, İstanbul sokakları, mi-

mari, İslam kültürü, tekkeler, camiler, kiliseler, halkın yaşayışı ve bahçeler gibi konular ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmada İstanbul'un doğal zenginliği, dini misyonu, başkent olması nedeniyle siyasi misyonu, kültürel zenginlikleri ile ilgili algılara yer verilmiştir.

A. İstanbul'un Coğrafi Konumu ve Doğal Zenginliği

Paul Wilhelm von Keppler'in 1909 tarihinde Freiburg'ta yayınladığı *Doğu'da Seyahat ve Hac Yolculukları* adlı eserinde Roma İmparatoru Büyük Konstantin'in Yeni-Roma'yı yapmak için dilediği her şeyi burada bulduğunu belirtmiştir. Konstantin'in dileklerini Keppler, Batı ile Doğu arasındaki eşikte merkezi bir konum, güzel bir çevre, koruma ve güvenlik, serbestçe yayılma ve genişleme uygunluğu, tüm dünyayla ulaşımın kolaylığı olarak göstermiştir.¹

Ernst Christoph Döbel'in 1863 yılında yayınladığı *Doğu'da Gezintiler* adlı eserinde şehrin görünüşüyle ilgili olarak *İstanbul ve Boğaz'dan görülenler 1001 Gece'de yaşanan bir peri masalını andırıyor ve ziyaretçilerin ruhları üzerinde uzaktan büyüleyici bir etki bırakıyor.*² demektedir. İstanbul ayrıca bu yüzyılda *Osmanlı Devleti'nin güç ve çatışma merkezi* olarak, Avrupalıların politik ilgisini sürekli canlı tutabilmeyi başarmıştır. Hristiyan kimliği taşımayan ve belki de bu sebeple yabancı olarak nitelenen bir kültürün kalbi olarak görülmesine rağmen, bu büyük ve fantastik Doğu şehrinin büyüüne kapılan Avrupalıların sayısı bir hayli fazla olmuştur.³

21 Nisan 1915 tarihli Kölnische Zeitung'ta "Enver Paşa" başlıklı haberde İstanbul ile ilgili şu bilgiler yer alır: *Boğaziçi'nin yaz ayları yaklaştıkça hareketli olan koşuşturmacası güneye hapsolmek zorunda kaldı; kuzey kesiminde trafik güvenlik nedeniyle izlenmek zorunda kaldı.*

.....

- 1 Paul Wilhelm von Keppler, *Wanderfahrten und Wallfahrten im Orient*, 6. bs., Freiburg im Breisgau, Herdersche, 1909, s. 524-525.
- 2 Ernst Christoph Döbel, *Wanderungen im Morgenlande*, 6. bs. Berterode bei Eisenach, Döbels Selbst, 1863, s.94.
- 3 Thomas Allom, *Istanbul und der Bosphorus: Die Metropole am Goldenen Horn und ihre Nachbarorte nach Stahlstichen von den Zeichnungen Thomas Allom's* (mit einer Einführung zur Orientreiseleratur des 19. Jahrhunderts von Karin Hörner), Hamburg, E.B.-Verlag Rissen, 1986, s. 11

Büyükelçilikler, Mayıs ayı ortalarında Tarabya ve Feriköy'deki yazlıklarına yerleşir yerleşmez, İstanbul Boğazı'nın Tarabya'ya kadar uzanan yukarı kısmı muhtemelen yavaş yavaş eski çehresine kavuşacaktır. Konstantinopolis'in ıslak kışını erken yaz izledi; Konstantinopolis baharı atlar; dün hala kış gibi, rahatsız edici bir kuzey rüzgarı, bugün mavi gökyüzü ve tatlı mavi çiçek açan parlak çizgilerde, yarın Boğaz'ın bazı kısımları koyu selviler ve çamlar arasında yayılan çiçek açan erguvanların mavimsi-kırmızı örtüsü ile kaplanacak. mayıs yeşili ağaç yaprakları.

Karla Krieger'in 2016 yılında yayınlanan "Mekanın tutarlılığı ve anıtsallıktan vazgeçilmesi: İstanbul'da Osmanlı bahçe kültürü" başlıklı yazısında Gustave Flaubert İstanbul ile ilgili eserinde *İstanbul hakkında gerçekten şunu söyleyebiliriz: bir manzara - ne tablo!* denerek İstanbul'un güzelliğini ifade ettiği belirtilir.⁴ Dolmabahçe Sarayı'nın bahçesi Neo-barok tazında yapılmıştır. Yıldız Parkı Avrupa'dan esinlenerek doğal olarak oluşturulmuştur. Avrupalılar bir sistemi diğerinden bağımsız olarak planlayıp uygulama eğilimindeyken Osmanlı planlamacısı her zaman büyük resmi düşünmüştür. İstanbul'un yeşil alanların Osmanlı düzeni fikri hala mevcut ve daha yakından bakılacak kadar büyüleyici, aynı zamanda kendi planlama yaklaşımlarımıza oldukça tazeleyici bir bakış açısı da kazandırıyor.

Esere göre bahçe tutkunlarının ilk adresi Topkapı Sarayı'dır. Padişahların ihtişam ve görkem sevgisine rağmen saray oldukça mütevazı görünmektedir. Topkapı bahçeli bir saray değil, saraylı bir bahçedir. Avluların mekânsal etkisi Osmanlı tasarımının temel ilkesi olarak nitelendirilebilir.

Mimar Le Corbusier 1911'de ... *buna karşılık Pera'da zehirli bir atmosfer var (...) Bu şiddeti hafifletecek hiçbir şey yok. (...) Yollar hızla yokuş yukarı çıkıyor ve insanları getiriyor zaten kâra susamış olanlar uçurumun kenarına gelir, nefesi kesilir (...) Pera'yı acıma uyandıran bir taş yığını yapar* diyerek Pera'nın sihrini ifade etmektedir.

Krieger eserde Fransız yazar Pierre Loti'nin de İstanbul'da geçen *Aziyadé* adlı aşk hikayesinde *Eşsiz! - İki kıtada bir şehir! Ve konumu da! Boğaz, Haliç, Karadeniz ve Marmara Denizi, şehri ve sa-*

.....

4 Schoser, Gustav (Hrsg.), *Osmanische Blumen - Ein Beitrag zur Kulturgeschichte von Pflanzen aus Vorderasien*. In: *Der Palmengarten-Zeitschrift des Palmengartens der Stadt Frankfurt am Main*. Frankfurt 1985.

kinlerini şekillendiren eşsiz bir çerçeve oluşturuyor şeklinde bahsettiğini belirtmiştir.

Krieger 19. yüzyılda İstanbul'a gelen Avrupalı gezginler, Pera Palace otelinin terasından Boğaz'ın karşısındaki eski Osmanlı İstanbul'unun manzarasının görünce "genel anlamda belki de dünyanın en güzel manzarası" olarak nitelendirdiklerini yazar.

Yazar, Théophile Gautier'in (1811-1872) bir zamanlar Boğaz turu sırasında manzaradaki aşırı güzellik ve uyumdan şikâyet ettiğini, kıyıdaki bir Osmanlı mezarlığını görünce, burada neşeli güneşin ışığında ve sayısız ötücü kuşun cıvıltıları altında ölülerin emin ellerde olduğunu yazmış olduğunu, yine mimar Le Corbusier'in de İstanbul'da Haliç'in yukarısındaki Eyüb mezarlığında son uykusuna teslim olmayı hayal ettiğini belirtmektedir.

Krieger eserinde İstanbul'da mesire veya çayirelerin yeşil alanlarının kalbi olduğunu ve özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda bunların yaygınlığından bahseder. Sultan, saray, Haliç ve Boğaziçi'ndeki geniş çayırar üzerine yazlık evler yaptırmıştır. Doğal taşkın yatağı manzarasında patikalar, çeşmeler, oturma alanları, tiyatrolar, yazlıklar piknik ve eğlence için alan oluşturmuştur. 19. yüzyılda. Haliç'teki Mesirelerin yerini işletmeler alır. Haliç'in kuzeyinde sanat ve zevki seven *Lale Devri* (1710-30) adlı yapıtın en ünlüsü Saadabad'tır. Saadabad'ın da halka açılmasıyla yeni açık alan kültürü ve sosyal etkinlik alanı oluşturulur.

Philipp Anton Dethier 1993 yılında yayınlanan *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)* eserinde Büyükdere'nin doğal güzellikleri ile Frenk iş adamlarının buraya gelip gidenleri şöyle belirtmiştir: *Büyükdere antik dönemlerden beri nezih ve revaşa olan bir semttir. Tepelerden kazanılan yeşil bahçelerin önünde, birbirlerinin mimarileriyle rekabet eden evlerin bulunduğu rıhtım boyundan daha nezih bir yer yoktur. Konstantinopolis'te işlerini bitiren zengin işadamları ve tüccarlar her akşam vapurlarla Büyükdere'deki yazlıklarına dönerler ve aileleriyle beraber akşam yürüyüşlerinin tadını çıkarırlar. Buraya yaz mevsimini diplomatlar getirirler. Rus elçiliğinin yazlık sarayı, elçilik yazlık rezidanslarının en güzellerinden biri olup bu sarayın arkasındaki tepede bahçe partilerinin verildiği güzel bir vadi yer alır. Büyükdere'de gelmeden*

*Kuzeybatıda Kestane Suyu akar. Yabancılar Büyükdere'de birçok otel bulabilirler ve Avrupa ile Asya'nın olağanüstü güzellikteki köşelerine geziler yapmak amacıyla burada kalırlarsa iyi ederler. Kayıklar, atlar ve arabalar her zaman kendilerine hizmet vermek için hazır beklerler.*⁵

Woldemar Urban 1892 yılında yayınlanan *Doğu'da zikzaklar çizmek: eski dünyadan seyahat fotoğrafları* adlı eserinde elçilik bahçe-sindeyken bu yerin doğal güzelliklerinden dolayı büyüldüğünü saklayamamıştır: *Hakikaten Almanya'da olduğumu düşündüm ve düzgün koşulların hayatı hoş yaptığı, sarhoş edici manzaramızın önünde mavi kabarmaların ve keyifli çalkantıların büyüğü bir resim ördüğü Boğaz gibi güzel bir su dünyasının hayalini kurdum. Ah Tanrım - evet bu sadece bir rüyaydı, akşamleyin eve geldiğimde yurttaki sürekli kar ve don olduğu ve de gerçek bir kötü havanın yaşandığını gazetede okudum. Gökyüzü bizlere gerçekten nasıl adaletsiz. O pasaklı Türklere öyle benzersiz bir cennet ve bize altı ay süren kış veriyor. Bunu hak edecek ne yaptık?*⁶

Paul Lindau 1890 yılında yayınlanan *Doğu'dan Kısa Notlar* adlı eserinde Tarabya semtinin doğal güzelliklerini anlatır: *Boğaz Tarabya'da gemi keyfi ve diğer taşıtların kullanılması için liman olarak küçük bir koy oluşturmıştır. Burada kıyı boyunca, Büyükdere'de olduğu gibi, gerçekten güzel sayılabilecek evleri ve oldukça iyi küçük otelleri ile Doğu'nun koşullarına göre alışılmadık bir cadde oluşturulmuştur. Bu samimi iskele caddesi üzerinde zarif mesire yerlerinin yanı sıra, Oostende, Scheveningen ve benzerlerinde hatırladığımız, serin havalarda su boca ederek dolandığımız bizim güzel deniz banyolarımız, şanslı olanların Konstantinapol'ün üzücü sıcaklığından kaçıp kurtulmalarını mümkün kılıyor. Orada mallarını bağırarak satışa sunup dolaşan satıcılar, arabaları, atları, eşekleri kiraya verenler ve çaresiz dilenciler var. Bunların arasında olağanüstü gözlere sahip hırpani çingeneler evcilleştirilmiş hantal ayıları ve adice temizlenmiş budala maymunları dolaştırıyor ve seyir meraklılarını etraflarında topluyorlar. Büyükdere'deki iskele caddesi Tarabya'dakine göre muhakkak daha zarif.*⁷

5 Philipp Anton Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul* (19. Yüzyıl Sonu), Çev. Ümit Öztürk, İstanbul, Eren, 1993, s. 83-84.

6 Woldemar Urban, *Im Zickzack durch den Orient: Reisebilder aus der alten Welt*, Leipzig, Carl Reißner, 1892, s. 88-89.

7 Paul Lindau, *Aus dem Orient: flüchtige Aufzeichnungen*, Breslau, S. Schottlaender, 1890, s. 207-208.

İstanbul'da kayık ve kayıkçılar da seyyahlarından en dikkatini çekenler arasında yer alır. Boğaz'da kayıklar birbirlerinin yolunu kesip, devrilmeden birbirlerine çarpıp durmaları seyyahların onları umumi bir meydanda dolaşan halk yığınları gibi görmelerine yol açmıştır. II. Mahmud Dönemi'nde Haliç'te ilk köprü açıldığı zaman ise Helmuth von Moltke bu köprünün *kayıkçılar hariç tüm İstanbul ve Pera halkı için bir hediye* olduğunu yazmıştır.⁸

20 Ekim 1898 (Perşembe) tarihi Das Deutsche Blatt'ta "Hohenzollern Bizim İmparator Ailesi İstanbul'da" başlıklı haberde *İnişin gerçekleştiği Dolmabahçe merdivenlerinin çevresi tarif edilemez güzellikte bir manzaraydı. Mağribi, Türk ve Romen mimarisinin karışımında, güneş ışığıyla yıkanan ve denizin mavi dalgalarıyla yıkanan beyaz mermer saray neredeyse masalsı bir izlenim bırakıyordu. denerek İstanbul'un güzelliğine değinir.*

Gustaf Almenberg'in eserinde Maude Ancarsvard günlüğünde İstanbul ile ilgili şöyle yazar: *İstanbul ile ilgili 'Burada Browning, bir şiirinde İtalya'dan' evlenen değil, kur yapan kadın ülkesi* diye söz eder. Bu, birbirini takip eden uzun süreli talipleriyle İstanbul için *de geçerli değil mi* diye sorar. *Görkeminin parıltısı içinde, Bizans'ın tacını taşıırken, ne kadar da zafer dolu bir gülümseme takınmış olmalı! Selvilerden ve minarelerden erkeklerin budalalıklarına bakarken, yıllar geçtikçe biraz tubaflaşmış bir gülümseme.*⁹

B. İstanbul'un Dini Misyonu

a. İstanbul'un Hristiyan Şehri Algısı

İstanbul'un tekrar Hristiyan Avrupa devletleri tarafından yeniden alınması için İstanbul'daki doğa olaylarının kendilerine bir ilahi bildiri olduğu fikri oluşturulmuştur. Bu düşünce bazı eserlerde görülmektedir. 1542 yılında "İstanbul'dan Neue Zeytung" başlığı altında çıkan bir broşürde İstanbul'da yaşanan tuhaf olaylar yer alır. Habere göre, orada her gün olağanüstü olaylar görülüyor ve bunlar aynı zamanda mucizevi işaretler olarak da yorumlanır.

.....

8 Helmuth von Moltke, *Moltke'nin Türkiye Mektupları*, Çev. Hayrullah Örs, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1995, s. 81-82.

9 Gustaf Almenberg, *Life Narratives of the Family of Swedish Envoy Cosswa Ancarsvård's Stay in Constantinople (1906-1920)*, Max Weber Stiftung-Deutsche Geisteswissenschaftliche Institute im Ausland, Bonn, Berlin, 2023.

16. yüzyıldaki siyasi ve dini çatışmalar ve Türk düşmanının Hıristiyan Batı'ya yönelik tehdidi, İstanbul şehrinin tartışıldığı çok sayıda mucizevi işaret içeren raporun yayınlanmasına yol açtı. İstanbul şehri ve onunla ilişkilendirilen sözde “Türk korkusu” çoğunlukla gök olaylarıyla ilgili broşürlerde tanımlanmaktadır. Ancak bunların arasında kuyruklu yıldız ve deprem felaketi ile ilgili yayınlar yapılmıştır. Kuyruklu yıldızın uğursuz bir işaret, savaşların ve dini çatışmaların habercisi olarak yorumlanması, sürekli Türk tehdidi nedeniyle her zaman işlenmiştir.

b. İstanbul'un İslam Şehri Algısı

İstanbul Fatih Sultan Mehmet tarafından fetih edildikten sonra hem kendi hem de kendinden sonra gelen padişahlar tarafından İslam eserleri ile büründürülmüştür. Bu nedenle İstanbul'a ilk gelen kişiler camilerin minarelerini, camileri daha sonra diğer İslam eserlerini görürler. İstanbul eserleriyle gelen herkese buranın bir İslam Şehri olduğunu gösterir.

20 Ocak 1916 tarihli Neue Freie Presse'de “Enver Paşa ile görüşme” başlıklı yazı Feliz Galten tarafından kaleme alınmıştır. Yazıda *Zarif Hamidiye Camii'nin önündeki taş döşeli meydanda, Enver Paşa'nın beş dakikadır Sultan'ı beklediği küçük kapıya çok yakın bir yerde duruyoruz. Üstümüzdeki tepede, Yıldız Köşkü'nün beyaz mermer ihtişamı, selvi ve çamların koyu yeşili arasından güneşin altında parlıyor. Şimdi bir müzik gürültüsü var, yan taburların bağırışları mavi gökyüzünde bir ağızdan duyuluyor ve Padişah'ın açık tören arabası yavaşça, ciddiyetle, askerlerin kafesleri arasından yukarıdaki saraydan bize doğru yılan gibi kıvrılan patikadan aşağı iniyor. Önünden tekrar tekrar müzik sesleri yükseliyor, insanların bağırışları duyuluyor. Sultan'ın saray hayatının saat mekanizması her Cuma öğle vakti Selamlık'ın dindar ciddiyetini tekrarlıyor. Burada Cuma selamlığının ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.*

Mehmet Uysal'ın 2009 yılında yayınlanan “Einst war Gerhart Hauptmann in Istanbul Ein Beitrag zur Untersuchung der deutschen Reiseberichte über die Türkei”¹⁰ adlı makalesinde Gerhart Ha-

.....

10 Mehmet Uysal, *Einst war Gerhart Hauptmann in Istanbul Ein Beitrag zur Untersuchung der deutschen Reiseberichte über die Türkei*, SDÜ Fen Edebiyat

uptmann *Yunan İlkbaharı, Yunanistan ve Türkiye Gezi Günlüğü 1907* başlığı ile hazırladığı eser 1994 yılında Peter Sprengel, Propyläen Yayınevi tarafından yayımlanmıştır.¹¹ Alman natüralizminin ünlü yazarı Gerhart Hauptmann, 1907'de Yunanistan'a, oradan da önce İzmir'e, ardından da 18 Mayıs öğleden sonra saat 4 sularında Marmara Denizi'ne ve İstanbul'a varır. Yazar şehirde bir hafta kalır. Hauptman anılarını, deneyimlerini, izlenimlerini ve düşüncelerini bir seyahat günlüğü şeklinde yazar. Yazar İstanbul ile ilgili ilk izlenimleri daha gemideyken boğazın rüzgârı, şehrin camilerle, sokaklarıyla, mimari- siyle ilgili siluetidir.

Hauptmann günlüğünde İstanbul'a İslam Dini'ne yönelik cami, minare, kubbe, abdest, namaz, Müslümanların kıyafetleri gibi konulara değinir: *Kısa bir süre sonra, saat beşi çeyrek geçe İstanbul'un ilk siluetleri görülür: Camdan uzun beyaz bir minare ve yanında güzel bir kubbe fark ediyorum: ilk cami. Peygamberin topraklarında olma hissi yoğunlaşıyor.*¹²

Yazar İstanbul'daki ilk gözlemleri şöyle: *Geminin önüne çıkıyoruz. Rüzgâr esiyor. Siyah peçeli kadınlar sağdaki korkuluğun üzerinden eğiliyor. Peygamberin şehri, sayısız minaresiyle sislerin arasından gri renkte göze çarpıyor. Solda yuvarlak, tebeşir beyazı küçük kuleler var. Minareler çiçek sapsarı gibi incedir. Doğulular çiçek sapsarının açmasında Tanrı'ya şükrederler. Peygamberin muhteşem hayalet ordusu.*¹³ Hauptmann, İstanbul'un mistik görünümünden o kadar etkileniyor ki, taslağının önemli bir bölümünü şehrin masalsı ve dini özelliklerine ayırıyor. Burada şehrin kültürel özellikleri, camiler, minarelerle İslam figürleri ve İslam Dini Peygamberinin şehri algısı oluşmaktadır.

Eserde bir pasajda namaza hazırlanan Türk kadın ve erkekleri ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir: *Büyük kubbeli, yeni ve büyük bir caminin yüksek merdivenlerinde rengârenk cübbeler ve sarıklar içinde birçok erkek oturuyor. Diğerleri merdivenin sağında ve solunda su akıtan çeşmelerin başında durmuş, namaz için kendilerini arındırıyorlar. Parlak renkli elbiseler içinde siyah kadınlarla karşılaşıyoruz.*

.....

Fakültesi S. B. Dergisi, Aralık 2009, Sayı:20, s.253-264.

11 Gerhart Hauptmann, *Griechischer Frühling*, Reisetagebuch Griechenland-Türkei 1907, Hrsg. Peter Sprengel, Propyläen Verlag, Berlin 1994.

12 Hauptmann, *a.g.e.*, s. 249.

13 Hauptmann, *a.g.e.*, s. 250.

Hauptmann, Süleyman Camii'ni ziyaret ederken görsellerin eksikliğini ve müziksiz hizmetin farkına varır. Müslümanların kıldığı namazı şu şekilde tarif ediyor: *Müslümanlar uzun bir sıra halinde, yüzleri Mekke'ye dönük olarak diz çökerler. Bir İman Kur'an'dan pasajlar konuşuyor, arkadan bir ses cevap veriyor. Müslümanlar eğilir, alınlarını yere değdirir, dua ederken uzun süre susar, diz çöker, ayağa kalkar ve yine susar. Yazar camilerle girişle ilgili olarak şöyle bilgi verir: Ayağımıza terlik giymeden Patrik Kilisesi'nin mabedine girmemize izin verilmesini tubaf buluyoruz. Camilerde ya ayakkabı çıkarılarak ya da kutsalın kirlenmesini önleyen özel terlikli ayakkabılar giyilerek kutsallık duygusu yoğunlaştırılır.*

Yazar camilerle ilgili şöyle der: *İstanbul camiler şehri olmasaydı bu kadar büyüleyici olmazdı. İstanbul'u ziyaret etmek isteyen herkesin öncelikle bu eşsiz camilere daha yakından bakması gerekiyor. Her müminin Müslümanlara karşı önyargılarını araştırmadan önce camileri ibadethaneleriyle karşılaştırması gerekir.*

İstanbul'da fazlalığıyla seyyahların dikkatini çeken başka bir unsur ise dervişler olmuştur. Seyyahlar aşağı sınıfa dâhil olan bu insanların, inançlarıyla yaşam tarzlarının tuhaflığını veya halk tarafından sevimleriyle popülerliklerini sıkça dile getirmişlerdir. Hauptmann'ın dervişlerin İstanbul'daki gündelik hayatın bir parçası olduğunu ve onların *Kahverengimsi, çok yüksek, çok kalın, kule gibi bir başlığın altında, vahşi sarı saçları güçlü omuzlarına dağınık bir şekilde dökülüyordu ve sakalı da makasla zorlukla kesilebilecek kadar bakımsız ve gürdür. Dervişler ortası kırmızı puantiyeli yeşil karelerden oluşan pijama benzeri kocaman bir giysi giydikleri ve elbisenin çıplak ayaklarına kadar onu örtüyordu. Derin ve içe doğru çekilmiş yüzü bronz renginin altındaki hastalıklı derecede solgun, gözleri dalgı olarak bakıyordu* şeklinde görüldüğünü ifade eder.¹⁴

Paul Lindau da Galata Köprüsü'nde yürüyen dervişleri betimleyerek, onların üzerinde zaman zaman şişkin bir manto da bulunan uzun buruşuk giysilerinden ve yüksek keçeden şapkalarından bahsetmiştir.¹⁵

.....

14 Sureiya Faroghi, *Ortaçağdan 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılınç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

15 Lindau, *a.g.e.*, s. 141

Franz Carl Endres eserinde İstanbul'daki Bektaşî dervişlerine değinir. Bektaşilikte İslami mistisizmin sekiz aşamasını “ibadet, aşk, inziva, bilgi, kendinden geçme, hakikat, birleşme, kaybolma” olarak ifade eder.¹⁶

C. İstanbul'un Kültür Zenginliği

a. Sosyal Yaşam, Nüfus

Ernst Christoph Döbel eserinde İstanbul çok kültürlülüğünü şu şekilde ifade etmiştir: *İçinde değişik milletlerden konuklar kayınıyordu; pek çok şehri dolaşmış ve adetler, kılık kıyafetler, diller konusunda halkların türlü türlü özelliklerini öğrenmiş olmama rağmen şimdiye kadar kılık kıyafetlerle dillerin böyle bir çeşitliliğinin gerçekleştiğini kesinlikle görmemişim. Alışılmadık sesler kulaklarımda anlaşılmadan geçip gidiyordu ve topluluktan uygun bulduğum birine doğru iletişime geçmem gerekene kadar farkında olmadan karmaşa ortasında durdum. Türkçe, Arapça, Yunanca, İtalyanca, İngilizce, Fransızca, Rusça, Sırpça, Macarca, Valaska Dili, Lehçe, İspanyolca, Portekizce, Almanca olmak üzere burada 14 dilin aynı anda konuşulduğunu ondan öğrendim.*¹⁷

Karl Bernhard Stark 1874 yılında yayınlanan *Yunan Doğu'sundan Sonra: Seyahat Çalışmaları* eserde ise şehrin sakinlerinin adeta doğası gereği olan çok dilliliğe ve kültüre sahip olduklarını şu şekilde ifade etmiştir: *Konstantinapol genç âlimlerin geçici bir süre kalarak dilsel yönden gelişmeleri ve daha doğrusu Doğu'nun her çeşit ulusuyla şahsen en doğrudan ilişkiyi kurabilmeleri için çok doğru bir yerdir.*¹⁸

Eisenstein de 1912 yılında yayın *Konstantinopolis, Küçük Asya, Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'a yolculuk: Seyahat ve girişimlere ilham verecek tartışmalarla birlikte açıklama* adlı eserde köprüde Doğu ve Batı halklarını temsil edenlerin yerel kıyafetleriyle dolaştıklarını

.....

16 Franz Carl Endres, *Die grossen Religionen Asiens: eine Einführung in das Verständnis ihrer Grundlagen*, Zürich, Rascher, 1949, s. 59-61.

17 Ernst Christoph Döbel, *a.g.e.*, s. 102.

18 Karl Bernhard Stark, *Nach dem Griechischen Orient: Reise-Studien*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1874, s. 113.

söylemiştir.¹⁹ Şehirde insanların yoğun olarak toplandıkları yerlerde bir taraftan varlıklı kişiler dolaşırken aynı zamanda çok fakir olanların da bulunmaktadır. Bu durumu Gotthold Schulz-Labischin köprüde “yüce varlığın” ve “derin sefaletin” bir arada bulunduğu şeklinde belirtmiştir. Yüce varlıktan kastı *köprüde neşeli ve sevinçli bir halde yürüyenler veya gösterişli at arabalarının içindeki insanlar, derin sefaletten kastı ise ayakta dikilip duran veya çömelmiş veyahut hareketsiz olduğu yerde yatan ve boğuk sesleriyle bahşiş diye hırıldayan sefil haldeki kötürümler ile iniltiler çıkaran hamallar olmuştur.*²⁰

Woldemar Urban ise bu durumla ilgili olarak *pislik içerisinde ve tiksindirici hastalıklara yakalanmış dilencilerin bolca bulunduğu köprüyü geride bırakıp, Stambul’un iğrenç cadde kalabalığının içerisine doğru devam ediyoruz* ifadesini kullandıktan sonra köprü ve çevresinin *fevkalade canlı ve çok gürültülü* olduğunu yazmıştır.²¹

İstanbul’da Suriçi ve Üsküdar’da daha fazla Türk ve Müslüman halk bulunurken Pera ve Kadıköy’de Gayri Müslim nüfus görece daha fazladır.²² Rumeli tarafında Pera eğlence mekanları, oteller, mağazalar, dükkanlar, Avrupa ülkelerinin okulları, Galata Kulesi, konsolos ve elçilikler nedeniyle oldukça kalabalıktır. Moritz Busch eserinde burada da tüm dillerin konuşulduğunu belirtirken Avrupa tarzına göre düzenlenmiş iyi konuk evlerinin, pastanelerin, konser yerlerinin, kulüplerin, bir İtalyan operasının, tüm ihtiyaçlara göre modern dükkânların, fotoğrafçıların, kitapevlerinin, vs. bulunduğunu yazmıştır.²³

Franz von Werner Müslüman ve Türk nüfusunun dinlerine ve kültürlerine aykırı olması nedeniyle Pera’ya nadiren gittiklerini yazar. Werner sadece bayram günlerinde çok sayıda devlet memurunun ana

.....

19 Richard Eisenstein Freiherr von und zu, *Reise nach Konstantinopel, Kleinasien, Rumänien, Bulgarien und Serbien: Beschreibung mit Erörterungen, um zu Reisen und Unternehmungen anzuregen*, Wien, Carl Gerolds Sohn, 1912, s. 202-203.

20 Gotthold Schulz-Labischin, *Die Sängerreise der Berliner Liedertafel nach dem Orient*: (Bukarest, Konstanz, Konstantinopel, Smyrna, Athen, Saloniki, Budapest) 28. April bis 15. Mai 1908, Berlin, Vereins Selbst, 1908, s. 121-122.

21 Woldemar Urban, *a.g.e.*, s. 77-78.

22 Busch, *a.g.e.*, s. 32-33.

23 Busch, *a.g.e.*, s. 32-33.

caddede dolaştıklarını, yaşmaklı harem kadınlarının Pera'ya daha sık konuk olduklarını ve harem ağalarının eşliğinde moda dükkânlarını incelemek için geldiklerini belirtmiştir.²⁴

Neue Zeitung²⁵ “İstanbul’dan bir Alman Tüccar” başlıklı yazıda İstanbul’da 80.000’in üzerinde bir nüfus olduğu, burada Müslüman, Hristiyan ve Yahudi halkın yaşayışı, Cami ve kiliseler, Bizans zamanından kalma eserlerin olduğuna değinilmiştir.

b. Yangın

Henry Blount *Osmanische Welt und Menschen in den Augen der europäischen Reisenden* adlı eseri Gülgün Üçel-Aybet tarafından *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)* şeklinde çevrilmiştir.²⁶ Eserde Henry Blount 1634 yılının Mayıs ayında İstanbul’a gelmiştir. Yazar İstanbul’da çıkan büyük yangının neden olduğu hasarıyla ilgi bilgi vermiştir. İlk kez 1636 yılında yayımlanan Osmanlı Devleti’ne yaptığı yolculuğun anlatımı, onu tanınmış bir kişilik haline getirmiş ve ona “Büyük Gezgin” lakabını kazandırmıştır.²⁷

Yangınla ilgili Moritz Busch eserinde İstanbul’daki yangınlarla ilgili şöyle yazar: *Galata Kulesi’nde yangın işareti verildiği anda, kuledeki ulaklar ‘yangın var’ nidalarıyla ana caddede koşmaya başlarlar. Bunun üzerine nöbet bekleyen çeşitli askerler baltalarla, kancalarla, deriden yapılmış kovalarla tehlikeli olay yerine doğru hareket ederler. Tulumbarcılar portatif hortumlarıyla oraya doğru hızlıca koşarlar, sakalar kendi yollarını izlerler, sokak yeniden ‘yangın var’ bağırisıyla ve bekçinin yere vurduğu çomağının yankısıyla çınlar. Son zamanlarda mükemmel organize bir itfaiye Macar Kont Szechenyi tarafından tesis edilmiştir.*²⁸

.....

24 Franz von Werner (Murad Efendi), *Türkiye Manzaraları*, Çev. Alev Sunata Kırım İstanbul, Kitap, 2007, s. 79.

25 Martin von Dolgen, *Neue Zeitung*, Erfurth, 1617.

26 Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, [Osmanische Welt und Menschen in den Augen der europäischen Reisenden], İstanbul: İletişim, 2003, 74-75.

27 Leslie Stephen (ed.), *Dictionary of national Biography, From the earliest Times to 1900*, Bd. 2, London 1885.

28 Busch, *a.g.e.*, s. 45-46.

İstanbul'da 1908 yılında Arnavutköy'de yaşanan yangın sırasında Bebek'te ikamet etmekte olan Theodor Wiegand ile eşi Marie Wiegand, o anın canlı tanıkları olmuşlar ve annelerine yazdıkları mektuplarda bu yangından bahsetmişlerdir. Theodor Wiegand mektubunda başlangıçta aşağıda kalan yangın yerlerinde Boğaz'ın deniz suyunu getirmek için düzenli itfaiye teşkilatının hortumlarının uzunluğunun yeterli olduğunu, bu sayede ve Boğaz'ın kıyılarında taş evlerin bulunması sayesinde yangının geciktirildiğini fakat daha sonraki seferler için suların bulunmasında büyük sıkıntıların yaşandığını, İstanbul'un uygarlıktan uzak tulumbacılarının da koşarak geldiğini, 300 evin yanıp kül olduğunu, 1500'ün üzerinde kişinin evsiz kaldığını anlatmıştır.²⁹

Marie Wiegand İstanbul'un gördüğü en büyük yangınlardan biri olan 1911 Aksaray yangını sırasında da İstanbul'da bulunmuştur. Eşine yazdığı bir mektupta yangınla ilgili bilgiler vermiştir. Harbiye Nezareti'nin bulunduğu bina ile Kapalı Çarşı'ya ait çatısı örtülü olan veya olmayan tüm küçük sokakların, depoların, hanların, evlerin ve benzer binaların yanmış olduğunu işittiğini yazmıştır. Yangın sonrasındaki gezintisinde ise Harbiye Nezareti'nin sıkı bir güvenlik kordonuyla sarıldığını ve askerlerin herkesin giriş yapmasına engel olduğunu belirtmiştir.³⁰

c. Saray Düğünü

31 Ekim 1913 Berliner Tageblatt und Handels Zeitung'ta "Enver Bey ve Prenses Naciye Sultan" başlıklı haberde Türk sarayıyla bilgiler yer alır. Muhabir durumu şöyle aktarmıştır: *Yarbay Enver Bey, Boğaz'ın Beşiktaş banliyösünde, ailesinin mütevazı Konak'ta ağır hastalığından yavaş yavaş iyileşirken, komşu köy Ortaköy'deki Şehzade Sarayı, gelini Prenses Naciye Sultan için çeyiz hazırlamakla meşgul. Bu, şu anda Konstantinopolis'in tüm haremliklerinde hevesle tartışılan büyük sorudur. Prenses Naciye Sultan, uzun boylu, heybetli bir figürle dikkat çekici derecede güzel bir figür. Yüzü saf Çerkes Fin tipinin düzenli, asil özelliklerini*

.....

29 Theodor Wiegand, *Halbmond im letzten Viertel: Briefe und Reiseberichte aus der alten Türkei von Theodor und Marie Wiegand 1895 bis 1918*, Yay. Haz. Gerhard Wiegand, München, F. Bruckmann KG, 1970, s. 103-104.

30 Wiegand, *a.g.e.*, s. 153-155

gösteriyor. Annesi bir zamanlar sarayın en güzel kölelerinden biriydi ve bugün hala güzel bir kadın. Şehzade Süleyman Efendi'nin Yazları eşleri ve çocuklarıyla geçirdiği Boğaz'ın Bebek Köyü'nün yukarısındaki mandırasında kendini en çok evinde hissediyordu. 50-60 muhteşem ineğin barındığı ahırlarda gömleğinin kolları sıvanmış en basit kıyafetlerle dolaşmayı severdi ve ziyaretçiler onu birçok kez mandıra çalışanlarından biriyle karıştırmış ve ona göre hitap etmiştir. Prensin çocukları, doğanın gerçek çocukları olarak büyük açık havada büyüdüler. Enver Bey'in yiğit subayı onurlandırmak için benim karım olması, kaderini bahtsız hissetmeden Enver'i kocası olarak kabul etmeye hemen hazırды. Ancak annesi çok farklı düşünüyordu, kızını meşru şehzade karısı statüsüne yükseltmiş Saray kölesi gururuyla "basit" Enver Bey'le evlendirme planına isyan etti. Padişah, "Hamidiye" komutanı Binbaşı Rauf Bey'i savaşta gösterdiği cesareten dolayı "Damat" rütbesine yükselterek ödüllendirmek niyetindedir. Sarayda şu anda hangi prensesin cesur deniz subayı ile evlenmesi gerektiği konusunda aile istişareleri yapılıyor. Padişahların evlilikleri belli bir sıraya göre, yani yaşa göre olduğu için, Rauf Bey için söz konusu olan prensesin, fazla uzatmadan teşhis edilebileceği düşünülebilir.

14 Mart 1914 tarihli Berliner Tageblatt und Handels Zeitung'ta "Enver Bey'in Düğünü" başlıklı haber yer alır. Gönderilen davetiyelerde damadın adı hiç geçmez. Davetiyede *Ekselansları Naciye Sultan'ın nikahı 9. Rebiul Ahir (5 Mart) 1332'de Türkiye saatiyle sabah 4'te (akşam 10'dan itibaren) gerçekleşecek.* Enver Paşa, Naciye Sultan ile evlenerek imrenilen "Damat" unvanını elde etti. Düğünle ilgili çeşitli tören ve şenliklerin görkemi ve ihtişamı, görkemi seven Sultan Abdülaziz'in zamanlarını andırıyordu. Gelinin kıyafeti, gözler için gerçek bir şölendi ve Batı Avrupa hazır giyim endüstrisinin rafine zarafetini, Doğu'nun zanaatkarlığının gösterişli zenginliği ve göz kamaştırıcı ihtişamıyla birleştirdi. Gelin, padişahın kendisi ve harem hanımları tarafından bağışlanan çok sayıda hediye aldı. Gelinliği tam anlamıyla altın, inci ve pırlantalarla süslenmişti. Her biri birkaç bin markaya mal olan en az 25 muhteşem tuvalet örneği vardır. Bu sayede genç kadın, nikahı takip eden 25 günün her birinde farklı bir elbise giymek zorunda olduğu kuralını yerine getirebilmekte, hiçbir elbisenin nikaha benzeyecek renk ve desende en ufak bir elbise olmamasına dikkat etmektedir.

Bu yazıda İstanbul'da Padişah ve ailesinin yaşam şekilleri, aile kızlarının evlilikleri, Veliahtların bazen normal kişiler gibi yaşadıkları gibi bilgiler yer alır. Osmanlı Sarayı ve Padişah ailesinin yaşamı Avrupalılar tarafından merak konusudur.

d. İstanbul'da Kadın Algısı

Osmanlı saray teşkilâtında ise harem, esasen kadınların yetiştirilmesi için bir eğitim kurumu olmuş ve İslam-Türk geleneğine uygun bir müessese olarak altı yüzyıla yakın bir süre boyunca varlığını sürdürmüştür.³¹ Durdu Çalıkbaşı 2004 yılında yayınlanan *1900'lü yılların başında Almanca seyahatnamelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun tasviri* adlı eserinde Hans Barth'ın hayal kırıklığını satırlarında ifade eden seyyahlardan biri olduğunu yazar. Barth şöyle belirtmiştir: *Ah, ne acı - harikalar diyarının kapısının üstündeki perdeyi kaldırırken, güzel simgeye gözyaşı dökmek! Bu tatlı ve büyüleyici yanılgı, oryantal şirirsellik ve Avrupalı kıskançlığı meydana getirdi. Bugüne kadar genel olarak bilgisizlikten bir Türk müessesesi olarak görmediğimiz harem, aslen hoş kadınlardan bir koleksiyonu barındırmaktan fazlası olmayan, Avrupa'daki her kadının özel odası gibi, her kadının -kadınların değil- keyfi kalma yeri gibi bir evdir.*³²

Hareme girebilmenin zorluğuna Franz Carl Endres de değinmiştir. Endres polisin hareme girme izni olmadığını sadece doktorun birçok şarta dayalı olarak girebildiğini belirtir. Türk kadınının erkek ziyaretini en yakın akrabalar dışında kabul edemediğini, buna karşılık kendisinin kapalı olma şartıyla erkek ziyaretleri yapabildiğini belirtmiştir.³³

Gustaf Almenberg'in 2023 yılında (İngilizce) yayınlan *İsveçli Ailenin Yaşam Anlatıları Elçi Cosswa Anckarsvärd'in Kaldığı Yer Konstantinopolis (1906-1920)* adlı eserde II. Meşrutiyet Dönemi'nde İstanbul'da kadının yaşayışındaki değişikliklerle ilgili Maude Anc-

.....

31 Mehmet İspirli, "Harem", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, 44c., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C:XVI, s. 135-138.

32 Durdu Çalıkbaşı, *Das Osmanische Reich in der Darstellung deutschsprachiger Reiseberichte um die Jahrhundertwende 1900*, Norderstedt, Books on Demand, 2004, s. 145.

33 Franz Carl Endres, *Türkische Frauen*, München, Arthur Hertz, 1916, s. 147.

karsvard günlüğünde şöyle yazdığı aktarılmıştır: *Bu dönemde Türk kadını bir geçiş döneminden geçiyordu. Birkaç yıldır yabancı mürebbiyeler (genellikle İngiliz veya Fransız) onunla dış dünya arasında aracılık yapmış ve onu Batı edebiyatıyla temasa geçirmişti. Bunun sonucu, katı geleneklerinin izin verdiğinden daha geniş bir alana duyulan özlem; orada bulunan casus tarafından Saray'a bildirilen en ufak bir ihlal, kocasının veya babasının utancıyla sonuçlanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.*³⁴

Maude Anckarsvard günlüğünde İttihat ve Terakki Dönemi'nde kadınla ilgili gelişmeleri şöyle ifade eder: *Jön Türk Partisi güç kazanmaya başladığında eski katı kuralları gevşetti, ancak Türk kadınının peçesini atmak yerine daha ciddi bir eğitim almak için daha fazla özgürlüğünü kullanması gerektiği yönündeki çok sağlam görüşü benimsedi. Bir 'Müslüman'ın Hristiyan bir kadınla evlenmesi, erkeği Hristiyan ırkından birine karşı bir fatih tavrına soktuğu için olumsuz karşılanmaz; ancak bunun tersi tolere edilmezdi. Abdülhamid'in casusları dağıtıldı, bu nedenle artık Türk kadınının gelip gidişinden korkması gerekmiyordu; ancak onların yerine Türk askeri onun davranışlarını kontrol etme görevini üstlendi.*

23 Ekim 1898 tarihli National Zeitung'ta "Kaiserin Aguste Viktoria ve Danach holte der Sultan in Begleitung" başlıklı yazılar yer alır. Şehzade Burhaneddin, maiyetinden üç hanımefendi ve Alman elçisinin eşi Baron von Marschall'ın eşlik ettiği İmparatoriçe'yi haremi ziyarete götürdü. Haremde büyük bir resepsiyon verildi. Sultan'ın annesi ve eşinin yanı sıra beş kızı, baş silahşör, baş mübaşir ve kadın hizmetkârlar da hazır bulundu. Tercümanlık görevini Artin Paşa'nın kızı üstlendi. Haremde gece yarısından sonraya kadar süren konserler ve diğer gösteriler düzenlendi.

d. İstanbul'da Ev, Sokak, Bahçe ve Mimari

Moritz Busch eserinde şehrin kalbinin Suriçinde attığını belirtmiştir: *Sayısız çok sokaklar Galata'daki sokaklardan daha temizdir, evler dış mahallelerdeki evlere nazaran daha Doğulu karakterdedir. Londra için 'the City' neyse, Viyana için 'innere Stadt' neyse, Konstantinapol için de 'Stambul' odur. Tarihsel anılar burada yoğunlaşır, eski zaferlerin anıt-*

.....

34 Gustaf Almenberg, *a.g.e.*

ları burada yer alır, eski yıkıntılar arasında burada dolaşılır, Boğaz'ın devasa şehrinin kalbi burada atmaktadır.³⁵

Üsküdar'da oryantal karakterinin muhafaza edildiği, eski Türk gelenekler devam etmektedir. Paul Lindau eserinde Üsküdar'la ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: *Üsküdar benim şahsen tanıdığım ilk orijinal Asya-Türk semti. Her katını, birinin diğerinin üstüne çıkıntı yapmış zayıf tahta desteklerin taşıdığı ahşap evler bulunur. Burada araba gürültüsü duyulmuyor insan görülmüyor. Erkekleri galiba genelde aşağıdaki sahilde, belki de mallarını satışa sundukları çarşıdalar ve bütün gözlerden uzak kadınlar kasvetli odalarında veya yüksek duvarı vasıtasıyla tüm bakışlardan yoksun bırakan, çiçekler açan ve güzel kokan, fakat kuytu bahçedeler. Sıkıca örtülü bir Türk kadınına sokakta bir kere adım at, yabancı'nın bakışını yakalayacaktır ve bu esnada dikkat çekici bir çabuklukla önünüzden geçip gidecektir.*³⁶

Paul Wilhelm von Keppler de eserinde Üsküdar'ın aşağı yukarı 50.000 nüfusuyla “belirgin bir Doğulu görünüşe sahip” olduğunu, Asya kıyısının sonunda yaklaşık 25.000 nüfusuyla Kadıköy'ün ise “belirgin bir Avrupalı görünüşe sahip” olduğunu belirtmiştir.³⁷

Philipp Anton Dethier Kadıköy'ün belirgin bir Avrupalı görünüşe sahip ve Galata gibi gözde bir ticaret merkezi olduğunu belirtir.³⁸

Theodor Schuchardt eserinde Pera'nın Avrupa şehirlerinden bir farkının olmadığını belirtmiştir: *Avrupa stilinde oldukça yüksek evler her iki tarafta teşekkül ediyor, özel olarak sadece zemin katlarında Avrupalı işletmeciler bulunuyor ve birdenbire Güney Fransa'ya ya da İtalya'ya gidilmiş gibi hissediliyor. Fransız, İngiliz ve İtalyan dilindeki tabelalar Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde olduğunuzu unutturuyor.*³⁹

.....

35 Busch, a.g.e., s.48.

36 Lindau, *Aus dem Orient*, s. 194-195

37 Keppler, a.g.e., s. 530.

38 Philipp Anton Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*, Çev. Ümit Öztürk, İstanbul, Eren, 1993, s. 93.

39 Theodor Schuchardt, *Orientalische Reise-Bilder: Andeutungen und Anleitungen, um in kurzer Zeit und für wenig Geld recht viel Orientalisches kennen zu lernen*, Leipzig, Oskar Leiner, 1864, s. 266.

İda Pfeiffer eserinde İstanbul sokakların dar, yollar üzerindeki yokuşlar bulunduğunu belirtir. Bu yokuşlardan çıkış ve inişleri güçlüklerle doludur demektedir.⁴⁰

Wilhelm Endriss ise eserinde Pera ile Galata arasındaki Yüksek Kaldırım olarak bilinen sokakta esnafların olduğunu ve bu nedenle her zaman hareketli olduğunu belirtir: *Esnaf büyük gruplar halinde hareketli her caddeye yerleşir. Bu işler en çılgın şekilde Pera'dan Galata'ya inen Yüksek Kaldırım'da vuku bulur. Orada her zaman sanki bir kermes vardır. Evlerin basamakları satıcılar tarafından öyle işgal edilmiştir ki onların etrafta duran tezgâhlarının arasından yol bulmak için çok zahmet çekilir.*⁴¹

Hauptmann İstanbul sokakları dik, dar ve sadece yük taşıyacak at, eşek ve katırların geçişi kadar geniştir. Sokaklar genelde iki yüklü atın geçişi genişliğindedir. Atlar yük taşımada eşek ve katır kadar güvenli değildir. Haliç üzerinde ücret ödenerek geçilen bir köprü vardır ve köprüden geçiş bir üstünlük olarak görüldüğü aktarılır. Caddelerde askeri bando sesleri sıkça duyulmakta olduğunu ve bunu “Prusya kışlası gürültüsü” olarak nitelerken İstanbul’da artık Almanya’nın Türk ordusunun yenilenme çalışmalarında etkin olduğunu belirtilir.

Ulrich Münch’in *Bugünkü İstanbul Alman Lisesi’nin “Alman ve İsviçre Yurttaş Okulu” Olarak Kuruluş Öyküsü: 1867-1874* başlıklı 2014 yılında Nürnberg’te yayımlanan eserde İstanbul’da Alman Lisesi’nin kuruluş amacı, hedefi ve faaliyetleri anlatılmaktadır.⁴² Eserde 1873 yılı başında Dionys Gillet Alman İmparatorluğu Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak Pera ve Galata Konsolosluğu yapar. Eserde okulun kuruluş yer olarak yabancıların yaşadığı Galata Kulesi civarı ile Pera yakınlarında 11 Mayıs 1868 tarihinde kurulmuştur.

.....

40 İda Pfeiffer, *Reise in das Heilige Land: Konstantinopel, Palästina, Ägypten im Jahre 1842*, 2. bsk., Wien, Promedia, 2012, s. 46.

41 Wilhelm Endriss, *Streifzüge durch die Türkei*, Wien, Leipzig, A. Hartleben, 1919, s. 252.

42 Ulrich Münch: *Die Anfänge der heutigen Deutschen Schule Istanbul – Gründungsjahre der »Deutschen und Schweizer Bürgerschule« von 1867 bis 1874*. In: Erald Pauw (Hrsg.): *Daheim in Konstantinopel. Deutsche Spuren am Bosphorus ab 1850*. Pagma, Nürnberg 2014, ISBN 978-3-9810758-5-4, S. 127-163 (Digitalisat).

2 Temmuz 1916 tarihli Hamburgischer Correspondent'te Paul Schweber'in "Enver Paşa'da" adlı yazısı yayımlanır. Schweber Seraskerlik'teki bekleyişi ile ilgili olarak *Kırmızı ev halılarıyla kaplı uzun ve geniş bir koridor, Enver Paşa'nın Seraskerat'ın birinci katındaki çalışma odalarına çıkıyor. Buna ek olarak, yürüyüş yollarında müezzinin ezan sesi, avludan geçen kamyonların tıslaması ve Serakerats Rappelle'in zorunlu öğleden sonra konseri. Zengin bir şekilde boyanmış tavan ve devasa bir cam avize ile süslenmiş güzel salonu hayranlıkla seyretmek için bolca zaman vardır. Geniş altın çerçeveler içindeki güçlü aynalar üç büyük pencerenin arasındaki duvarları dolduruyor; buradan talim yapan askerlerin bulunduğu Seraskeratsplatz'ı ve çok ötelerde mavi Marmara Denizi'ni ve İngiliz General Townshend'in şu anda bir tanesinde esir olduğu sevimli Prens Adaları'nı görebiliyorsunuz.*

Altın saatler Orta Avrupa ve Türkiye saatini gösterir. Mor işlemeli geniş kanepeler ve rahat koltuklar sizi daha uzun süre oyalanmaya davet ediyor. Binlerce dolar değerinde ve 14 ila 18 metre uzunluğundaki devasa bir Anadolu halısı salonun mermer zeminini kaplıyor. Bir köşede, üzerinde Alman "Ideal" daktilosu bulunan küçük bir yazı masası, eski sultanın ihtişamının yerini artık sade bir büro faaliyetinin aldığını hatırlatıyor. Duvardaki telefon bile artık eski günlerin ihtişamına uymuyor. Ancak daha sonra, Fatih Sultan Muhammed zamanından, Türklerin Viyana önlerinde yattığı yıllardan son Balkan Savaşı'na kadar Türkiye'nin en nadide ve en değerli ganimetlerini içeren ve salonun tüm uzunluğu boyunca uzanan Seraskerat cephaneliği gözleri büyülüyor. Sarazen ve haçlı şövalye zırhları, kalkınlar, mızraklar ve mızraklar, altın ve gümüş el işi süslemeli palalar, Çerkes asmaları, eski çakmaklı tüfekler, baltalar, sabah yıldızları ve tabancalar, tatar yayları, koşum takımları, kılıçlar – kısacası: eski Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük zamanlarının en eski ve en eski anılarının bütün bir cephaneliği, şu anda en ilginç olan bu binanın yüce hükümdarını bekledikleri sürece ziyaretçilerin gözlerini çeken bu dolapta korunmaktadır.

e. İstanbul'da İlk Fotoğraf Stüdyosu

Roswitha Buchner tarafından 1997 yılında *Die Photographenfirma Sebah-Joallier: Das Bild Istanbul im 19. Jahrhundert*⁴³ başlığı ile yayımlanan eserde İstanbul'daki tek bir fotoğraf stüdyosunu kullana-

43 Roswitha Buchner, *Das Bild Istanbul im 19. Jahrhundert*, Orient-Institut, İstanbul, 1997.

rak Osmanlı başkentinin ve orada yaşayanların nasıl “imgelendiğini” ve “Şark”ın 19. yüzyıl Avrupa’sında nasıl gösterildiğine yer verilmiştir.

Eserde İstanbul ile ilgili şu bilgiler yer alır: 1841 yılında *Ceride-i Havadis* gazetesinde onunla ilgili bir yazı çıktı. Fotoğrafın ticari amaçlı kullanımı ve bir yıl sonra aynı gazetede, bugünkü Beyoğlu’nda Pera semtinde çalışan, henüz kendi stüdyosu olmayan Mösyö Kompa adlı Fransız fotoğrafçının bir ilanı ile varlığını sürdürdü. Pera sokaklarındaki fotoğrafçılık başlar. Parisli ressam ve fotoğrafçı Naya, ilk fotoğraf stüdyosunu Haziran 1845’te yine Pera semtinde açtı. Ticari fotoğrafçılığa ilk adım Osmanlı başkentinde atıldı. Kamuoyunda kamera önünde poz vermek, yüzyılın başına kadar Müslüman kadınlar için tabu olarak kaldı. Anıtları, çarşıları ve pitoresk Boğaz manzaralarıyla İstanbul da bir fotoğrafçı için ideal bir faaliyet alanı sunuyordu. Pascal Sebah 1900 yılına ait, fotoğraflarının %80’inin Osmanlı başkentine odaklanmıştı.

Pera’daki ilk fotoğrafşubelerinden biri Pascal Sebah’ın stüdyosuydu. 1857 yılında Postacılar Sokak’ta açtı ve ona “EI Chark” (Şark) adını verdi. Pascal Sebah, bu stüdyoyu açtıktan kısa bir süre sonra “Grande Rue de Pera” (bugünkü İstiklal Caddesi) No: 439’a taşınarak burada Rusya Büyükelçiliği’nin yanında yeni bir stüdyo açtı. İstanbul’un tüm ünlü mekanlarında, şehrin anıtlarının önünde gezginleri ölümsüzleştiren fotoğrafçılar çekilmiştir. Kartpostal da resimli basına benzer şekilde hızlı bir gelişme yaşadı. 1891 yılında Fransa’dan sonra Osmanlı pazarını fetheden “Carte Postale Illustree”, sadece haber aktarma aracı olmakla kalmayıp, kısa sürede koleksiyonerlerin ve turistlerin de aranan mücevheri haline geldi ve diğerlerine göre çok daha ucuzdu.”

D. İstanbul’un Siyasi Kimliği

a. Padişah

Osmanlı Devleti’nde Avrupalılar tarafından Padişah her zaman güçlü bir şahsiyet olarak merak edilmiştir. Padişahın yönetim tarzı, siyasi ilişkileri, günlük yaşayışı ilgi çekmiştir. Padişah ile halkın buluşmasını sağlayan çeşitli törenler olmuştur. Askerlerin, devlet memurlarının ve padişahın ailesinin de iştirak ettiği törenler, halkın yoğun ilgisini çekmiştir. Bunlardan ilk akla gelen kılıç kuşanma töreni olmuştur. Kılıç kuşanma töreni dışında padişahın mesire yerlerine

yaptığı geziler ve iştirak ettiği cuma namazları da benzer kalabalığa ve görkeme sahip olmuşlardır.

Christoph Döbel eserinde Topkapı Sarayı'na giderek II. Mahmud ile ilgili anısını şöyle ifade etmiştir: *Sultanın ikamet ettiği saray değişik büyüklüklerde bir miktar köşk ile konaktan oluşmakta ve üç avlu veya alana ayrılmaktadır ve bir şehrin genişliğine sahiptir. Ağaçlar ve çalılar tarafından kuşatılan sarayın gösterişli yapıları liman ve deniz kıyısından fazlasıyla resmedilmeye değer tepelere doğru tırmanıyor. Burası yüksek bir duvar vasıtası ile tüm Türk hükümetine ismini ödünç veren 'Bab-ı Ali' kapısının, her kapıda olduğu gibi, önderliğinde şehirden ayrılıyor. Önündeki büyük açık alan askerlerle ve gözlerini sabit şekilde sarayın açık kapısına yönelten seyir meraklısı insan kalabalığıyla ağzına kadar doldu.*⁴⁴

Otto Friedrich von Richter eserinde II. Mahmud'un Göksu'ya çayırılığa 40 ila 50 gün kalmaya gitmesini takip etmiştir. Richter çayırılıkla ilgili olarak şöyle ifade eder: *Zevk ve neşe içinde baharın taze yeşilinin ve ısıldayan çiçeklerinin olağanüstü bir göz alıcılığının olduğu harika vadinin yukarısına doğru sandalla gittik. İçinde beyazlar içerisinde saray çuhadarlarının veya çiçek desenli yaz kıyafetleri içerisinde beylerin, ahır efendilerinin ve diğer saray hizmetlilerinin, bostancıların yardım için bekledikleri, tepenin eteklerinde açılmış bir miktar çadır bulduk. Bunların hepsi bu günlerde kumaştan veya ipekten kış giysilerini terk etmişler ve hafif bir yaz kıyafetini sırtlarına geçirmişlerdir. Tepe uzun feraceleri ve beyaz yaşmakları içerisindeki kadınlarla kaplıydı.*⁴⁵

Schuchardt eserinde 1864 yılında yayınlanan *Doğu seyahat resimleri*: *Doğu'ya ait pek çok şeyi kısa sürede ve az parayla tanımanızı sağlayacak ipuçları ve rehberler* adlı eserde Abdülmecid ile ilgili şu bilgileri verir: *Sadrzamanı caddenin her tarafında bir sıra ve arka arkaya yaya olmak üzere iki uzun sıra halinde kurmay subaylar takip ettiler. Devlete ait has ahırın dört tane göz alıcı atı ve sonuncularının arkasından altın kestane rengi mükemmel bir at üzerinde sultan gözüktü. Ne binicisinde ne de attı herhangi bir arma yoktu. Binicisi güzel soylu hayvanın üzerinde otururken daha ziyade keyifsiz hal içerisinde duruyordu. Küçük altın yap-*

.....

44 Ernst Christoph Döbel, *a.g.e.*, s.102-103.

45 Otto Friedrich von Richter, *a.g.e.*, s.384-385.

rağıyla ve uzun siyah ipek püskülleriyle koyu kırmızı fes, geniş altın bir kalıp içinde olan bir başparmak büyüklüğünde parlak bir düğmeyle yaka kısmının kapattırıldığı ve siyah ceketin de üzerinde fark edildiği sade siyah bir İspanyol giysi hükümdarın bütünüyle sakallarla çevrili, solgun, çökmüş yüzünün daha hastalıklı ve bitkin gözükmesini sağlamıştı, esasen hastalıklı bir durum olabilirdi.⁴⁶

Paul Lindau ise eserinde II. Abdülhamid Han'ın Cuma Selamlığına geçişi ile ilgili olarak şöyle yazar: *Askeri sınıfların tümünden, yani piyadelerden, topçulardan, denizcilerden, atlılardan yoğun kıtalar yaklaşıyor. Bando ise kendisini her bir kıtadan ayırıyor ve fazlasıyla resmedilmeye değer Yıldız Camisi'nin karşısındaki tepenin üzerinde yerini alıyor. Bu resimsi yerleşme bittikten kısa bir süre sonra, belirgin bir hareketlenme yaşandı. Şimdi tüm alan birlikler tarafından ablukaya alındı. Caminin dış avlusu üzerinde, parmaklıkları girişinin sağında ileri gelenler, nazırlar ve paşalar bol altın yüklü uniformalar içinde yerlerini aldılar. Müzik aniden gürledi ve uzaktan her zaman daha ve daha yakına gelen, keskin, ritmik, çalışılmış 'padişahım çok yaşa' bağıırışı duyuldu.*

b. Alman İmparatoru Wilhelm'im 02 Kasım 1889 Yılındaki İstanbul Ziyareti

3 Kasım 1889 tarihli Königsberger Hartungsche Zeitung'ta "Telegraphischer Specialdienst" olarak çıkan 2 Kasım tarihli haberde Alman İmparatoru'nun İstanbul'a gelişi saati, karşılanması, kendisine karşı düzenlenen törenler, Sultan'ın ilgisi ayrıntılıca belirtilmiştir. Alman gemileri karşılık verir. Türk gemisi ile Dolmabahçe Sarayı'na inerler. Sultan burada büyük bir devlet erkanı ile imparatoru karşılar. Veliht Herbert Bismark Sultan'dan oldukça etkilenir ve bu merasimden memnun kalır. İmparator ve eşi buradan Yıldız Sarayına geçerler. İlk arabada İmparatoriçe ve Sultan beraber oturlarken ikinci arabada İmparator ve veliaht birlikte giderler.

3 Kasım 1889 tarihli Nord Allgemeine Zeitung, İmparator ve İmparatoriçe'nin İstanbul ziyaretiyle ilgili resmi bir makale yayınlarak, İmparator'un gezisinin kızgınlık ya da güvensizlik yaratmadığını, zira Almanya'nın dış politikasının temel özelliğinin barışı desteklemek olduğunun her yerde kabul edildiğini belirtti.

.....

46 Theodor Schuchardt, *a.g.e.*, s. 300-301.

3 Kasım 1889 tarihli Köln-Zeitung Berlin'den gelen resmi bir telgrafta İmparator'un ziyaretinin nihai amacının Avrupa barışının korunması ve güçlendirilmesi olduğunu vurgular. Bu ziyaretler sırasında siyasi anlaşmalar yapılacağı, özellikle de Türkiye'yi Üçlü İttifak'a katılmaya ikna etmek için girişimlerde bulunulacağı yer alır. Almanya yıllardır Türkiye'yi ekonomik yükselişinde desteklemeye çalışıyordu ve bu ziyaret şüphesiz Alman ekonomik güçlerinin Türkiye için daha fazla kullanılmasına yol açacağı belirtilir.

1890 yılı basımlı seyahatnamesinde Paul Lindau, ilişkilerin geldiği noktayı daha eski dönemlerle karşılaştırmalarda bulunarak anlatmıştır: *Almanlar aslında İstanbul'da rol oynuyorlar ve bence tüm Doğu'da yabancılar arasında asla birinci sınıfta değiller, büyük oranda Fransız ve İngilizlerin arkasında geriliyorlar. Aynı zamanda bu ilişki içinde yaşlı ve tükenmiş Doğu, genç ve azimli Batı'ya tamamıyla zıt bir resim çiziyor. Başlarda Türkiye'de durumun Almanlar çerçevesinde çok daha vahim olduğunun söylenmesi gerekir. Gözlerin en saçma sapan şekilde karartıldığı, Alman gücünün gösterilmesine müsaade edildiği büyük savaşlı ve politik hadiselerden sonraki henüz genç zamanlarda fikirler bir dereceye kadar aydınlandı. Şimdi Konstantinopol'de herkes en azından Krupp'un büyük ve iyi toplarının temin edildiğini, Almanya'nın iyi askerlere sahip olduğunu biliyor.*⁴⁷

1889 yılındaki Alman imparatoru II. Wilhelm'in bu ziyareti sonrasında Alman silah sanayinin devi Krupp'a verilen yüklü siparişler, demiryolunun Konya'ya uzatılma imtiyazı, Osmanlı-Alman ticaret anlaşması Osmanlı ülkesini tüm imkânları ile Alman sanayinin hizmetine sunmuştur. Yaşanan bu gelişmeler çerçevesinde diplomatlar, askeri danışmanlar, mühendisler, bilim insanları gibi üst sınıflara mensup olmayan Almanların da Osmanlı Devleti'nde giderek daha fazla bulunmaya başladıkları görülmüştür. Tıbbiye Mektebi için Haydarpaşa'da muazzam bir bina yapılmasına ve tıp alanında esaslı bir ıslahata karar verildikten sonra, 1898 yılında Robert Rieder ve ona yardımcı olmak üzere Georg Deycke idari görevler için İstanbul'a getirilmişlerdir.⁴⁸

.....

47 Paul Lindau, *a.g.e.*, s. 121- 122.

48 Kâzım Karabekir, *Tarih Boyunca Türk Alman İlişkileri*, Yay. Haz. Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp, İstanbul, Emre, 2001, s. 166.

c. Alman İmparatoru Wilhelm'im 18 Ekim 1898 Tarihindeki İstanbul Ziyareti

1898 yılında ise II. Wilhelm Osmanlı Devleti'ne ikinci ziyaretini gerçekleştirmiştir. Asya ile Avrupa'yı ayıran ve Karadeniz ile Marmara Denizi'ni bağlayan İstanbul ev sahipliği yapmıştır.

İmparator ve eşi İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı, Ayasofya Camisi, Alman Büyükelçiliği, Alman Hastanesi, Alman Okulu, Karadeniz'e doğru yat turu, Beykoz'da ılıca ziyareti, Üsküdar, Çamlıca, Beylerbeyi Köşkü, demiryolu garı, Hereke Halı Fabrikası ziyaretlerinde bulunurlar. Alman İmparatoru ve eşinin İstanbul ziyaretleri Alman gazetelerin gün ve gün yer almış ve bu ziyaret büyük önem verilmiştir.

18 Ekim tarihli Berliner Morgen Zeitung und Taegliches Familienblatt'ta "Das Kaiserpaar in Konstantinopel" başlıklı haberde İmparator çiftinin İstanbul'a gelişi, karşılanışları, törenler, ziyafetler ayrıntılıca anlatılır. Çift Merasim Köşkü'nde ağırlandı.

19 Ekim 1898 tarihinde Berliner Tageblatt und Handels Zeitung'un sabah baskısında "Die Kaisertage in Konstantinopel." ve "Die Einholung der Kaiserflotte." başlıklı haberler, 23 Ekim 1898 tarihli Berliner Tageblatt und Handels Zeitung'ta yer alan Arthur Levysohn'un "Haftanın Siyasi Görünümü" başlıklı haber yer alır. Haberlerde İmparatorun gelişi şöyle anlatılır: *Sabah 7.30'da Romen gemisi Regele Saolo ve Alman kolonisini taşıyan Lloyd gemileri Besta ve Bohemia, Alman okul çocuklarını taşıyan bir İstanbul gemisi ve hepsi de insanlarla dolu çok sayıda özel vapur, saat 8 civarında görüş alanına giren Alman filosuna doğru yola çıkmıştı. Saat 8.15'te gemiler Yedikule'nin karşısında birleşti. Hohenzollern'in arkasında Hertha, ardından Hela ve son olarak da Türk yatı İzzedin seyrediyordu. Müzik birliği Alman milli marşını çalıyor, coşkulu tezahüratlar yükseliyor ve okul çocukları neşeyle küçük bayraklarını sallıyorlardı. Alman filosu sabah 8.30'da sarayın ucuna vardığında, Hertha 21 el ateş etti ve bu atışlara Tophane ve Türk mürettebatının topçuları karşılık verdi. Alman savaş gemileri Dolmabahçe'ye yaklaşırken Türk bayrağını çektiler ve Alman kolonisinin üyelerini ve okul çocuklarını taşıyan gemiler, müzik grubu çalarken ve Almanlar yaşasın diye bağırırken üç savaş gemisinin önünde geçit töreni yaptılar.*

Dün sabaktan beri topçu merkezinin saat kulesinde Türk bayrağının yanında Alman bayrağı dalgalanıyor. Sokaklar kumla kaplanmış, birçok ev bayraklarla süslenmiş ve binlerce kişilik bir kalabalık sokakları, evleri ve tepeleri doldurmuştur. Birliklerin konuşlandırılması biraz gecikmiş ve Sultan Yıldız Sarayı'ndan Dolmabahçe arayı'na doğru ilerlerken, birlikler Yıldız'a giden yolun her iki tarafında mevzilenmek üzere dört-nala yaklaşmışlardır.

Alman imparatorluk çiftinin Sultan'ı ziyaretine her zamanki şatafat ve gösteriş eşlik etti. Boğaz'dan, bu zevkin zorluklarına neredeyse insanüstü bir güçle katlanan halk misafirlerin Merasim Köşkü'ne kadar coşkulu fanfar sesleri yükselir.

Başlangıçta biraz kayıtsız olan Türk halkı, Frenk Hanedanı'nın ziyaretine ısınmaya başlar ve İmparator Wilhelm'in Haliç'te gördüğü parlak karşılamanın Londra, St Petersburg ve Paris'te kıskanç bir ilgiyle izlenmesi, Alman İmparatorluğu'nun İstanbul'da kazandığı prestij artışının, Türkiye'de her zaman tek yetkili faktör olarak görülmeye alışmış olan bu ülkelerde ne kadar takdir edildiğini bir sütun uzunluğundan daha iyi kanıtlar.

Bu prestijin sadece ekonomik alanda kendini göstermeyi amaçladığı, Almanya'nın Osmanlı Devleti'nden kendine pay çıkarmaktan başka bir şey düşünmediği gerçeği, bu çekimserliğin anlaşılması beklenmeden önce defalarca vurgulanmalıydı ve bugün bile birçok Alman karşıtı politikacının bu noktadaki şüpheliği henüz aşılabilmiş değil. Rus Dışişleri Bakanı Kont Ruseaev'in Paris ve Brüksel üzerinden aniden Viyana'ya yaptığı gezi, belki de yanlış bir şekilde, Çar'ın Almanya'nın Doğu'daki emellerine yönelik politikasını karakterize ettiği iddia edilen belirli bir şüphyle ilişkilendirildi.

20 Ekim 1898 (Perşembe) tarihi Das Deutsche Blatt und Handel Zeitung ve Das Deutsche Blatt'ta Hohenzollern "Bizim İmparator Ailesi İstanbul'da" başlıklı haber yer alır. Haberde Alman İmparatoru ve eşinin Dolmabahçe Sarayı'nda karşılanması Padişah'ın kendilerini jabulu, müzik dinletileri ve daha sonra Alman Büyükelçiliği'ne geçişi yer alır.

Alman imparatorluk çiftinin İstanbul'a gelişi planlandığı gibi görkemli bir şekilde gerçekleşti. Hohenzollern, sağında Hela ve solunda Hertha ile birlikte imparatorluk kapısının karşısında demir attı. Deniz,

çok sayıda buharlı barista ve barç nedeniyle son derece canlı bir görüntü sergiliyor; selamlar, müzik ve tezahüratlar karaya doğru yankılanmaya devam ediyordu. İmparatorluk kanadı emir subayları çıkarma alanının merdivenlerinde duruyordu, sağ tarafta imparatorluk müzik grubu ve Hofleibkompani'nin 15 askerden oluşan Arnavut Zuaven'i, sol tarafta ise imparatorluk Jüsendschi'sinin 25 askerden oluşan müfrezeleri tavayla birlikte duruyordu. Büyükelçi Freiheit von Marshall ve üniformalı tüm elçilik ve konsolosluk mensupları başparmaklarıyla önlerine dizilmişlerdi. Şahsi bölüğü takiben, kanat ve genel emir subayları, Mareşal Edhem Paşa da dahil olmak üzere imparatorluk çiftini kabul eden şahsiyetlerin toplandığı iniş quasına doğru ayağa kalktılar.

Saat 9'dan sonra pervane, Sadrazam ve Bahriye Nazırı Mareşal Fortasche 1877 ile birlikte, aralarında Kaptan Morgen'in de bulunduğu birkaç emir ve askeri hitabı, Sultan adına gemidekileri karşılamak üzere gönderilir.

İmparator ve İmparatoriçe bu muhteşem manzara karşısında duydukları memnuniyeti defalarca dile getirmişlerdir. Dolmabahçe Sarayı açıklarında demirli üç Alman savaş gemisinin ışıklandırılması son derece görkemliydi ve genel bir hayranlık uyandırdı. Loreley gece saat 11.15'te geri döndüğünde, parlak bir şekilde aydınlatılmış üç Türk savaş gemisi tarafından havai fişekler patlatıldı. Dolmabahçe Sarayı'na inen imparatorluk çifti saat 11:30'da otobüsle Yıldız'a döndü. Alman Büyükelçisi Baron von Marschall, halihazırda yüksek Alman nişanlarına sahip olan Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Paşa'ya imparatorluk şeref armağanı sunacak. Gazi Osman Paşa'ya ise Kızıl Kartal Nişanı Büyük Haç pırlantası takdim edilecek.

İstanbul halkı tarafından İmparator ve İmparatoriçe'ye sunulan hediyelerin takdimi sırasında şehrin valisi aşağıdaki konuşmayı yaptı: "Majesteleri! Majeste'nin tekrarlanan ziyareti, Majeste'nin Padişahımıza duyduğu dostluğun yanı sıra Osmanlı ve Alman hükümetleri arasındaki dostane ilişkilerin yeni bir kanıtıdır. Gelişiniz başkent halkını büyük bir sevinçle doldurdu ve onlar adına bu ziyaret için en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Majestaet'in Padişahımıza gösterdiği dostluk, tüm Osmanlıların Majastaet'e ve yüce eşine eşlik etme şerefine nail olan Majesteleri İmparatoriçe'ye karşı minnettarlıklarını ifade etmektedir.

Bu hürmetle, başkent halkı Majastaet'in ayaklarına minnettarlıklarının bir nişanesini bırakıyor ve onlar adına Majesteleri İmparatoriçe'den Bouauet'nin ünlü çiçeklerinden yapılmış, Doğu'nun ünlü çiçekle-

rinden yapılmış bir demet yumağın kelimeyi kabul etmesini rica ediyorum ve Sultan Majestaet tarafından halkımızın hürmet ve sevinç duygularını Majastaet'in ayaklarına bırakmakla görevlendirilmek benim için büyük bir onurdur.

Alman İmparatoru bu karşılama konuşmasına şu sözlerle cevap verir: "Beyler! Bana hitaben söylediğiniz sözler ve verdiğiniz davet ve ilgi için teşekkür ederim. Burada bulunduğum kısa süre içerisinde, başta bu ülkenin yöneticisi olmak üzere çeşitli kaynaklardan İstanbul'daki Alman kolonisinin ne kadar saygın bir konuma sahip olduğunu ve bu konumu kendi çabalarıyla elde ettiğini öğrenmekten memnuniyet duydum. Konuşmanızda merhum büyükbabamın politikasına atıfta bulundunuz. Kendi politikamın yolunu çizdiğimi ve onu takip etmekten daha iyisini yapamayacağımı söyleyebilirim.

Farklı soy ve inançlara sahip iki büyük halkın çok iyi dost olabileceği ve barışçıl bir rekabet içinde birbirlerine fayda sağlayabileceği kanıtlanmıştır. İstanbul'da Alman İmparatorluğu için de büyük değer taşıyan bir mevki elde etmeyi başararak bunu bizzat tecrübe ettiniz ve bu çabalarınızdan dolayı size hem kendi adıma hem de İmparatorluk adına şükranlarımı sunmak isterim. Umarım bu durum gelecekte de böyle devam eder ve benim sürekli ilgi ve korumamdan emin olabilirsiniz.

İmparator tekmeden ayrılırken selamlamaya canlı bir şekilde karşılık verir. Sultan İmparator ve eşini büyük bir saygı ve özenle karşılar. İmparator ve Sultan arasındaki selamlama son derece sıcak geçer ve ikisi de tekrar el sıkışırlar. Daha sonra hediyeleşim karşılıklı sunumları olur.

20 Ekim 1898 tarihli Staatsbürger Zeitung'ta "Sultan Abdul Hamid 2. Han" başlıklı haberde İmparator ve eşinin Hereke ziyareti yer alır. İmparator ve eşinin Anadolu yakasına geçerek demiryolu ile Hereke ziyareti yaparlar. Bu ziyaret gazetede şöyle ifade edilir: *İmparator ve İmparatoriçe'ye Anadolu Demiryolu ile Hereke'ye yaptıkları yolculukta eşlik etmek üzere demiryolu idaresi, ressam Nari'nin manzara-larını resmettiği bir yelpaze gibi, imparatorluk çiftinin büyük beğenisini kazanan zengin bir büfe ve çiçek aranjmanı hazırlamıştır. Çoğu son noktada konaklayan Majestelerine Gebze'den geçerken Hannibal'ın mezarı gösterilir ve İmparator Anadolu Demiryolunun özellikle tarım üzerindeki etkisi hakkında bilgi alır. Şenlikli bir şekilde dekore edilmiş Pendik istasyonunda kısa bir mola verilir. Majesteleri öğle saatlerinde Hereke'ye*

vardıklarında gördükleri karşılama muhteşemdir. Bir karşılama takı inşa edilmiş ve deniz piyadelerinden oluşan bir müfreze şeref kıtası oluşturmuştur. Sivil Liste Bakanı Johannes Efendi ve fabrika müdürü seçkin konukları karşılarlardı ve onlara rehberlik ederler. Majesteleri, makineler, ekipmanlar, halıların üretim yöntemi ve fabrikada çalışan sekiz yüz çocuğun çalışmaları hakkındaki raporları büyük bir ilgiyle dinler. Daha sonra halı sergisini, özellikle de Sultan'ın İmparator'a hediye ettiği dev halıyı incelerler. Bu vesileyle Majesteleri, genç kızların evlendiklerinde çeyiz olarak alacakları bu halıda çalışan kızlara bağışta bulunur. Deniz kenarında yeni inşa edilen büyük köşkte düzenlenen kahvaltıya 70 kişi katılır. İmparator ve İmparatoriçe, Sultan'ın memnuniyetle yanıtladığı bir telgrafta, gördükleri kabul için Sultan'a en içten teşekkürlerini sunarlar.

Dönüş yolculuğu, sahilde toplanan işçi ve emekçilerin yanı sıra çok sayıda Türk kadınının Majestelerine "Çok Yaşa" diye bağırarak ve el çırparak yaptıkları büyük bir mitinge dönüşür. Bu miting, "Loreley" hareket edene kadar yaklaşık 20 dakika boyunca kesintisiz devam eder. İmparatorluk çifti defalarca nazikçe teşekkür ederler."

Cuma günü, İmparator ve İmparatoriçe sabah 9 ile 11 arasında Sofica Camii ve müzesini, ayrıca Büyükelçilik dragomanı v. Eckardt tarafından Büyükelçilikte İmparatoriçe için düzenlenen Türk ürünleri sergisini ziyaret edecekler. Saat 1'de askeri birliklerin geçit töreni, öğleden sonra Alman Hastanesi ziyareti ve akşam Yıldız Köşkü'nde diplomatik erkanın da katıldığı gala yemeği gerçekleşti. Demiryolu yolculuğu sırasında İmparator, Deutsche Bank Müdürü Dr. Siemens'e 3. Sınıf Taç Nişanı, Anadolu Demiryolları Yönetim Kurulu Başkanı Zander'e Özel Hükümet Müşaviri unvanı, Başkan Yardımcısı Huguenin ve İşletme Müdürü Hagenbeck'e 4. Sınıf Kızıl Kartal Nişanı verdi.

21 Ekim 1898 tarihi Das Deutsche Blatt'ta Hohenzollern "Bizim İmparator Ailesi İstanbul'da başlıklı haber yer alır. Haberde Padişahın kendilerini büyük bir itina ve özenle Yıldız Sarayı'nda Akşam yemeği galasında ağırladıkları belirtilir. Yemekte Abdülhamid Bülöv ve İmparator ile uzun süre gelecek planlarla ilgili sohbet ederler.

22 Ekim 1898 tarihi Das Deutsche Blatt'ta İmparator ve eşinin Haydarpaşa'ya geçtiği, garı ziyareti, buradan Hereke'ye geçerek halı fabrikasını ziyaret ettiği, boğazda gezdiği yazar. Banka müdür

Dr. Siemens ve Gizliservis direktörü Lindau kendilerine refakat ederler. İmparator Elçilik personeli ile beraber Lorelay gemisi ile Karadeniz kıyılarına da kaplıcaya giderler. Tren istasyonuna giden kısa yolda askerler bir şeref kıtası oluşturmuş, şarkıcılardan ve çok sayıda Alman'dan oluşan sayısız kalabalık Majestelerini karşılamak üzere toplanmıştı.

Daha sonra çay ve içecek servisi yapıldı ve bu sırada İmparator, Humann'ın Milet kazılarının yöneticisi olarak halefi olan Profesör Wiegand ile uzun süre sohbet etti.

Tüm Saraylar yanı sıra tüm devlet binaları ve özel konutlar en görkemli şekilde aydınlatılmıştı ve savaş gemileri de daha az parlak bir şekilde dekore edilmişti.

Cuma günü, İmparator ve İmparatoriçe sabah 9 ile 11 arasında Sofya Camii ve müzesini, ayrıca Büyükelçilik dragomanı v. Eckardt tarafından Büyükelçilikte İmparatoriçe için düzenlenen Türk ürünleri sergisini ziyaret edecekler. Saat 1'de askeri birliklerin geçit töreni, öğleden sonra Alman Hastanesi ziyareti ve akşam Yıldız Köşkü'nde diplomatik erkanın da katıldığı gala yemeği gerçekleşti. Demiryolu yolculuğu sırasında İmparator, Deutsche Bank Müdürü Dr. Siemens'e 3. Sınıf Taç Nişanı, Anadolu Demiryolları Yönetim Kurulu Başkanı Zander'e Özel Hükümet Müşaviri unvanı, Başkan Yardımcısı Huguenin ve İşletme Müdürü Hagenbeck'e 4. Sınıf Kızıl Kartal Nişanı verdi.

Das Deutsche Blatt'ta Hohenzollern ailesinin 17 Ekim'de akşamüzeri geldiği İstanbul'dan ayrıldığı öğleden sonra 4:10'da Çanakkale'den geçtiğini belirtir. İmparator, bir zamanlar Sultan Mehmed'in mülkü olan büyük emara ve diğer değerli taşlarla süslü kıymetli bir hediye Sultan'dan hediye olarak aldı. Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya üzerinde imparatorun minyatür portresi bulunan altın bir tabaka, Alman elçiliğinin birinci dragomanına da üzerinde imparatorun adı yazılı altın bir tabaka hediye edildi. İmparatoriçe, elçilik, konsolosluk ve diğer görevlilerin yanı sıra Türk hizmetindeki Almanlara ve ayrıca yerel Alman kolonisinin seçkin üyelerine çok sayıda nişan takdim etti. Osmanlı idarecileri kendilerine lüks bir vazo, gümüş bir çiçek vazosunu yazılı bir belge ile hediye etmiştir. Son düzenlemelere göre,

18 tabur, bir atlı ve üç seyyar bataryadan oluşan birleşik bir tümenin yanı sıra süvarilerden Ertuğrul Alayı ve Birinci Lancier Alayı Cuma günü İmparatorun huzurunda yapılacak birlik teftişine katılmıştır.

d. II. Meşrutiyet

İsveç Elçisi Cosswa Anckarsvard'ın eşi İsveç Elçisi Cosswa Anckarsvard yaşadıklarını günlüğüne aktarmıştır.⁴⁹ Maude Anckarsvard günlüğünde: *Sultan Hamid Han günlerine casuslara değinmeden geçemeyiz; en düşük sınıfların yanı sıra en yüksek sınıflardan da seçilmiş büyük bir kitleydi. Her Elçilik ve Elçiliğin uygun bir gözlem yerine kendi casusu veya casusları yerleştirilmişti; bu tür iki kişi, kapılarımızın karşı-sındaki dar bir sokağın girişine yerleştirildi. Kapıcımızın ve “kavaooo”-larımızın misafirperverliği sayesinde sık sık kahveye davet ediliyorlardı ve böylece locanın penceresinden gidiş gelişleri daha rahat gözlemleyebiliyorlardı.*

21 Nisan 1915 tarihli Kölnische Zeitung'ta “Enver Paşa” başlıklı haberde Enver Paşa ile ilgili şunlara yer verilir: *Mahmud Şevket Arap, İzzet Arnavut, Çavid İsrail asıllı, Enver ise İstanbul yakınlarındaki Beşiktaşlı bir Türk. Enver, Hamid döneminde, o zamanki ıslahat vilayetlerinin genel müfettişi ve bugün Viyana'da büyükelçi olan Hüseyin Hilmi'nin maiyetinde Binbaşydı. Abdülhamid'in ulu sarayı Yıldız ile olan mektup alışverişi Enver'in elinden geçmiştir. Yıldız, genç bir Türk olduğu şüphesiyle bir subayın tutuklanması emrini ne kadar sık verdiyse, bu memur da aynı sıklıkta ortadan kayboldu. Ancak Enver, Yıldız'ın emirlerinden, benzer düşünenlerin nerede kaldığını öğrendi.*

Enver, Remzi ve Niyazi, Obrida ile Manastır arasındaki dağlarda anayasayı ilan ettiler ve silahlı Türk, Bulgar ve Arnavut güruhu ile ormanlara yöneldiler. Taşrada gizli Jön Türk Birliği yandaşları ayaklandı; Abdülhamid'in yönetimi çöktü.

Tobias Heinzelmann'ın 2009 yılında Deutsche Praesenz am Bosphorus'ta *Osmanlı Karikatürlerinde Almanya'nın Gezgin İmparatoru* başlıklı eserde Osmanlı Devleti'nde özellikle II. Meşrutiyet sonrasında karikatürlerde hiciv edilen konular yer almaktadır.⁵⁰

.....

49 Gustaf Almenberg, *a.g.e.*

50 Tobias Heinzelmann, *In: Kummer, Matthias v. (Hg.): Deutsche Präsenz am Bosphorus, Istanbul 2009.*

1908 yılında Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i işgal ederken Bulgaristan da Osmanlı'dan bağımsızlığını ilan etti. Bu olayı mizah basını karikatürle bu iki devletin liderlerini hicveder. Kalem dergisi bir karikatüründe Hipodrom'daki Alman Çeşmesi'nin etrafındaki ağaçların çığırından çıkıp büyüyerek on, otuz ve elli yıl içinde çeşmeyi nasıl sarıp yıktıklarını anlatır. Çeşme 1901'de II. Wilhelm'in doğum gününde Alman Büyükelçi Marschall von Bieberstein ve Osmanlı Hariciye Nazırı Tevfik Paşa huzurunda törenle hizmete açılmıştır.⁵¹

Kalem dergisinin 15 Ekim 1908'de yayımladığı bir yazı hukuki sonuçlara yol açar.⁵² Dava konusu olan metnin ilk paragrafında II. Wilhelm dostluk kisvesi altında kendi ekonomik çıkarlarını takip ettiği, Alman şirketlerine Bağdat Demiryolu Hattı inşaatının lisansını kapmaya çalıştığı, Osmanlı Devleti'ni Balkanlarda ve Kuzey Afrika'da yalnız bıraktığı yer alırken ikinci paragrafta II. Abdülhamid'in istibdatçını desteklediği yer alır. Alman imparatoru, başında sivri Prusya miğferi taşıyan yeni bir mikrop çeşidi olarak resimlendirilmiştir. Selah Cimcoz bu olayı karikatüründe Alman İmparatoru'nu başında Osmanlı fesıyla, Osmanlı Sadrazamı Kamil Paşa ve Alman Büyükelçi Baron Adolf Marschall von Bieberstein eşliğinde gösterir.

Alman İmparatoru birkaç yıl içinde Kalem'in gözünde artık sadece Avusturya İmparatoru'nun bir müttefiki değil, Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki yeni ortağı olarak gayet önemli bir malzeme haline gelir. Osmanlı Rum çizer Rigopoulos'un "Alman Çarşısı" karikatüründe görüldüğü gibi, artık Osmanlı ve Alman hükümetleri arasındaki ilişkiler eleştirel bir bakışla sorgulanmaktadır.⁵³ II. Wilhelm ve Osmanlı Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa karşı karşıyadırlar, önlerinde, üstünde pazarlık ettikleri mallar duran bir masa vardır. Mallar, aslında bir oyuncak savaş filosudur. Karikatür, Osmanlı Bahriyesi'ne verilecek Alman yardımı hakkında süregiden

.....

51 Armin Kössler:, Die Besuche Kaiser Wilhelms II. in Konstantinopel (1889, 1898, 1917). In: *Generalkonsulat der Bundesrepublik Deutschland Istanbul* (Hrsg.): Das Kaiserliche Palais in Istanbul und die deutsch-türkischen Beziehungen. Istanbul 1989, 31-42, 39.

52 Tobias Heinzelmann, *a.g.e.*, s. 140-143

53 Kalem 108, 12. Januar 1911, 1.

ve yanlış anlaşılmalara, hatta karşılıklı gücenmelerle sıkıntıya girmiş pazarlıkları konu eder. Serinkanlı ve akılcı Mahmut Şevket Paşa'nın karşısında denizci kasketiyle gayet öfkeli görünen bir Wilhelm vardır. Karikatürün altındaki yazının Osmanlıcası ile Fransızcası farklıdır. "Yılbaşına birkaç oyuncak hediye satın almak istiyorum" (Fransızca) ve "Bana Atina için bir yılbaşı hediyesi lâzım" (Türkçe).

Gustaf Almenberg'in eserinde Maude Anckarsvard günlüğünde Abdülhamid ve Marschall von Bieberstein. Abdülhamid'in saltanatının son döneminde İstanbul'a gelen en sıradan gözlemci bile, ondan sonra ikinci olan Alman Büyükelçisinin konumu karşısında şaşkınlığa uğradı." diyerek Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlığını belirtir.

Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu şöyle belirtir: İstanbul'da Almanların nüfuz sahibi olmaları ile ilgili olarak *Abdülhamid'in üvey kardeşinin oğlu Fehim Paşa adında biri, efendisinin korumasının prestijiyile desteklenerek, imrenilen herhangi bir amaca ulaşmak için hiçbir engelle karşılaşmadan en vicdansız araçları kullanabilecek kadar, o hükümdarın gözüne girmişti. Bu Fehim'i adalet önüne çıkarmak imkânsız görünüyordu, ta ki bir gün bir Alman'a ait bir belgeleri ele geçirene kadar, bu eylem onu derhal Baron Marschall'ın dikkatine sundu. Von Bieberstein, İmparator'dan bağımsız hareket etmeye cesaret eden ender Alman yetkililerden biriydi. Hükümetinin önceden talimatı olmaksızın, Fehim'in sürgüne gönderilmesini talep etti ve alternatif olarak Almanya'nın derhal harekete geçeceği tehdidinde bulundu. Pera üç gün boyunca Büyükelçi'nin geri çağırılmasına bile hazırlıklı olarak nefesini tuttu. Üç günün sonunda Abdülhamid, en sevdiği kişiden ayrılarak Fehim'i Bursa'ya sürgüne gönderdi. Sultan, von Bieberstein'in imparatorluk elini zorlamasına kızmak şöyle dursun, ona her zaman hayranlıkla değer vermiş görünüyor. Selanik'e sürgün edilmesinin ardından kıyılarıdaki esaretini bitirmek için geri getirildiğinde, Boğaz'daki yolculuğu Alman istasyoneri Loreley ile yapıldı." demektedir.*

Abdülhamid'e dönecek olursak; Yıldız'ın yaldızlı kafesine gari bir yırtıcı kuş gibi tünemiş, her zamanki Selamlık törenine katılmak üzere bir cuma günü yola çıkmıştı. Saraydan Camiye geçerken, iyi korunan, zarif bir şekilde donatılmış "a la Dumont" arabasına ve ardından İmparatorluk Haremi'nin kadınlarının içinde bulunduğu

kapalı coupe'ye bindi. Kordiplomasi mensupları, kendilerine ayrılan köşkün pencerelerinde ya da padişahın arabasının geçeceği bitişikteki terasta yerlerini aldılar.

e. 13 Nisan 1909 (31 Mart Vakası) Olayı

II. Abdülhamid'in anayasayı uygulama koymasından yaklaşık sekiz sonra 13 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da bir isyan hareketi başlamıştır. Osmanlı Devleti 1908 yılında Bosna-Hersek ve Bulgaristan'ı kaybetmiş, Arnavutluk'ta ve Makedonya'da olaylar hız kazanmıştır. Avrupa devletleri İtilaf ve İttifak gruplarını oluşturmuş, Balkanlar, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Doğu Anadolu'da hem iç isyan ve hareketler hem de Avrupa devletlerinin siyasi emel ve faaliyetleri devam etmiştir. Bu olaylar devam ederken İstanbul'da bir isyan hareketi başlar. Bu isyan ile ilgili Alman gazetelerinde haberler yer almıştır.

21 Nisan 1915 tarihli Kölnische Zeitung'ta 31 Mart Hadisesi ile ilgili şu bilgiler yer alır: *Savaş Bakanlığı Seraskier At'ın önündeki geniş meydan tanıdık görünümünü korudu. Burada, anayasaya karşı büyük Hamid isyanının olduğu yerde, garnizona sadık kalan birlikler, birkaç tabur, birkaç makineli tüfek ve bir zırhlı at alayı toplandı. Nöbetçiler, İstanbul sokaklarına bakan kilitli kapılarda ve yüksek kafeslerde duruyordu. Orada isyancılar bir ses çıkardılar; Jön Türkler tarafından görevden alınan eski subayları ve astsubayları kısa süre sonra yeniden ortaya çıktılar; sadece onların büyük sözü vardı. O zaman sokaklar Seraskier Ats'ın avlusundaki makineli tüfeklerle temizlenip atlılarla bastırılmış olsaydı, ayaklanma bir saat içinde bastırılmış olurdu. Bu olmadı ve kısa süre sonra sadık birlikler isyancılara geçti – Mahmud Şevket Selanik'ten ilerleyerek Abdülhamid'in yönetimine son vermek zorunda kaldı.*

Gustaf Almenberg'in eserinde Maude Anckarsvard günlüğünde 31 Mart hadisesi ile ilgili olarak şunları ifade eder: *Türkiye'de talihler hızla değişiyor! "Müslümanlar" ile karışan ve onlar kadar büyük olan Hristiyan nüfusun sevinci kısa sürede söndü. Eski rejim sempati-zanlarının Jön Türkleri Müslüman geleneklerine uymamakla suçlaması, partinin oradan oraya savrulmasına ve Pan-Turancı bir tutum almasına neden olmuştu; bunun bir kanıtı da Türkçe alfabenin zorla kullanılmasıydı. "1909 baharında, 13 Nisan'da Yunan hizmetçimin koşarak 'Ekse-lansları!' diye bağırmasıyla uyandım. Korkunç bir şey oldu ve insanlar*

kapılarımıza sığınıyor. Pencereden bahçemizde bir grup halinde duran bir Rum rahip ve birkaç kadın gördüm; ama çok geçmeden rabatlamış bir halde kendi yollarına gittiler. Sabahın ilerleyen saatlerinde bir Pera mağazasına girdiğimde, tezgahhtarların bana hizmet edemeyecek kadar korkmuş olduklarını gördüm, ancak 'orada', 'korkunç bir şey' şeklindeki huşu dolu fısıltıdan başka bir açıklama bulamadım. Belçika Elçiliği'nde akşam yemeği için giyinmek üzere üst kata çıktığımda pencereden İstanbul'a baktım. Müzikal sesler duyuluyordu, gökyüzünde tuhaf parlak ışıklar parlıyor, Ayasofya'nın Minarelerini aniden ön plana çıkarıyor ve ara sıra bir silah sesi duyuldu.

Bir süre sonra 3'üncü Kolordu komutanı Mahmud Muhtar Paşa bana, o gece ateş etmesine izin verilseydi 13'üncü isyanın bastırılacağını söyledi; Ancak ateş etme izni Mahmud Şevket tarafından reddedilince, memurlara ilk saklanma yerine sığınmaktan başka çare kalmadı. Aynı akşamın ilerleyen saatlerinde Belçika Elçiliği'nde, Elçilik tercümanı Baron de Houpeh içeri girdi ve bize 'İstanbul'daki silahlı saldırıyı dinlemek için terasa çıkmamızı' söyledi ve o orada dururken hızla arka arkaya silah sesleri gelmeye başladı. Büyük Pera Caddesi'nin, asi askerlerin köprüyü geçmesi halinde her an bağlantımın kesilebileceği çocuklarımla aramda olduğu düşüncesi, beni bekleyen arabaya koşup eve doğru yola çıkmama neden oldu. Gündüzleri zonklayan bir arter olan Pera Caddesi tamamıyla ıssızdı. Yalnızca atların taşlar üzerindeki nallarının çıkardığı seslerle bozulan yoğun bir sessizlik hakimdi. Bununla birlikte, köprüyü geçen, caddeden geçen, sürekli ve gelişigüzel ateş ederek yanımızdan hızla geçen asker kitlelerinin önünde, kendi duvarlarımızın epey içindeydik. Ertesi sabah önceki geceki silah atışlarının, Ordunun Abdülhamid'e biatını ilan etmek için Yıldız'a giderken yapılan neşeli bir gösteriden başka bir şey değildi.

Birkaç gün gibi kısa bir sürede Mahmud Şevket, Selanik kuvvetlerini toplayarak hızla Başkent'e doğru yürüyordu. Aniden, güzel bir Nisan sabahı ağarırken, tüm hava tekrarlanan silahların sesiyle titreşti. Oturma odasının penceresinden baktığımızda tuhaf bir manzara gözümüze çarptı; kapıların her iki yanında Selanik'ten gelmiş yirmi iki Türk askeri sıralanmış ve elçiliği korumaktaydı. Çatışmalar sabah boyunca devam etti; Askerlere yemek yedirmek ve onlara sigara ikram etmekle meşguldük. Muhafızlarımıza komuta eden genç subay Fransızca konuşuyordu ama

sıradan bir askerin üniformasını giyiyordu ve tüm birkaç gün boyunca bizi korudular, disiplinleri takdire şayandı. Bu Elçiliğin önündeki demir çitin arkasına sığınan asi Ordunun bir kısmı, onu yaklaşan herhangi bir Selanikli askere ateş etmek için bir siper olarak kullandı ve bunun sonucunda da karşılık ateşi doğrudan Elçiliğin üzerine düştü.

Jön Türk partisi, Abdülhamid'in İstanbul'daki varlığının kendileri için bir tehlike oluşturduğunu hissederek onu 27 Nisan gecesi Selanik'e sürgün etti ve orada General Robilant'ın eski ikametgahı olan Villa Attiam'a yerleşti. "İyi Mehmet" lakaplı V. Muhammed, uzun yıllar süren zorunlu tutukluluğundan alınarak Halife ilan edildi; Jön Türkler Parlamenter Hükümette şansını denerken o, yumuşak bir et yığını halinde, iyi niyetli bir gülümsemeyle oturdu ve izledi.

Sir Louis Mallet artık İngiliz Büyükelçiliği'nin ev sahibiydi ve misafirperverliği meslektaşları, resmi Türkler ve İngiliz kolonisi üyeleriyle sınırlı değildi, aynı zamanda birçok seçkin İngiliz ziyaretçinin İstanbul'a getirilmesine de vesile oldu. Bir akşam Sir Louis'in oturma odasına girerken Leydi Desborough'yu, güzel Leydi Helen Vincent'ı, kızı Bayan Harold Nicolson'u ziyaret eden Lord Sackville'i görmek ve Bayan Reuben'in şarkısını duymak, eşi benzeri görülmemiş bir olaydı.

f. Enver Paşa ve Dünya Savaşı

31 Ekim 1913 tarihli Berliner Tageblatt und Handels Zeitung'ta W. Pfeiffer'in makalesi yer alır. Makalede Pfeiffer Enver Bey'le ilgili şöyle yazar: İstanbul'dan, W. Pfeiffer'in makalesi: *Enver Bey bir anda popüler oldu, ancak Sultan V. Mehmed yönetiminde kısa bir süre için geri plana çekildi. Yeni Harbiye Nazırı Enver Paşa, resmi görevine başlayınca Alman askeri misyon şefi General von Liman Paşa ile bir ziyaret gerçekleştirdi. İki general arasında Türk ordusunun yeniden düzenlenmesi konusunda ayrıntılı bir görüşme yapılması kararlaştırıldı.*

Enver Bey kararlı, kendine ve Osmanlı Devleti'nin daha iyi bir geleceğe sahip olacağına inanarak General Mahmud Şevket Paşa ve Talat Bey ile bir anlaşmaya vardı. Talat Bey ve birkaç arkadaşıyla birlikte Kamil Paşa ile dönemin bakanlarını tahttan çekilmeye zorlayarak Jön Türkleri yeniden iktidara getiren Ocak darbesini organize etti.

2 Aralık 1915 tarihli Kölnische Zeitung'ta Halil Halid Bey tarafından kaleme alınan "İngitere'nin Enver Düşmanlığı" adlı bir yazı yayımlanır: *Türkiye'de anayasanın ilanından kısa bir süre sonra*

İngiliz politikacılar, kibirli iddialarını olmasa bile nüfuzlarını gösterme zamanının geldiğine inandılar. Türk hükümetine ısrarla ne yapması ve ne yapmaması gerektiği konusunda her zamanki tavsiyeler verildi. Kibirli yabancı danışmanların istekleri doğrultusunda hareket etmeyen önemli mevkilerdeki Türkler düşman olarak yaftalandı. Türkiye’de meşruti yönetimin başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti’nin yönetimine en az eski unsur kadar katılmak isteyen yeni bir unsur ön plana çıktı. Bunun sonucunda uluslararası ilişkilerin yönetiminde büyük bir karmaşa hüküm sürmeye başladı. Enver Bey Türkiye’nin yeniden doğuşu için dış yardıma ihtiyacı olduğunu kabul etmekle birlikte, ülkesinin bağımsız bir devlet olarak saygınlığını her zaman koruyan gerçek Türklerden biriydi. Levant’taki İngilizler bu liderin tutumunu öğrendikleri andan itibaren ona karşı memnuniyetsizlikleri başladı. Türkiye’de yeni yönetimin başlamasından sonra, uluslararası öneme sahip olaylar birbirini izledi ve bunda İngiltere’nin oynadığı rol Türkiye’nin önde gelen isimleri üzerinde olumlu bir izlenim bırakmadı. Enver hiç kuşkusuz bu gerçeğe ilk ulaşan birkaç kişiden biriydi. Öte yandan Türkiye’deki İngiliz yetkililer ve ajanlar onu “tehlikeli bir adam” olarak görüyorlardı. İngiliz gazetelerinin İstanbul muhabirleri, fırsat buldukça gazetelerine gönderdikleri haberlerde onun icraatlarını eleştiriyorlardı.

21 Temmuz 1915 tarihinde Hamburger Nachrichten’de Herbert Gulenberg, İstanbul’a yaptığı yolculuktan sonra gazetesine genç Türkiye’nin kahramanı Enver Paşa’ya yaptığı ziyaretle ilgili haber yer alır. Haberde I. Dünya Savaşı’nın gidişatı, İstanbul’daki genel hava, Alman subayları ile beraber cephelerde gösterilen mücadele, Enver Paşa’nın savaşın kazanılacağına yönelik güveni gibi konulara değinilmiştir.

Meclis Başkanı Halil Bey ilk olarak Şubat ayında yaptığı konuşmayı hatırlatarak şunları söyledi: *Başımız yerde sefalet içinde değil, büyük milletler gibi asaletle yaşamak istediğimiz için Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim’in kanını damarlarımda hissettim ve Fatih’in kudreti sayesinde kıymetli hilalin altında İstanbul’un üzerine sonsuza kadar ışıık saçacak olan bu kürsüde olduğumu hissettim.*

21 Nisan 1915 tarihli Kölnische Zeitung’ta “Enver Paşa” başlıklı haber yer alır. Haberde muhabir: *Neredeyse kuşatma altındaki bir şehirdeyiz. Düşman filolarının silahları kuzeyden ve güneyden gürliyor-*

du; batıda Avrupa'ya, doğuda Asya'ya bağlıyız. Kuzeyden gelen etkisiz gök gürültüsü gürültülü İstanbul'da duyulmadı, güneyden de duyulamadı. Ve tehlike altındaki kıyılardan sığınmacı gelmediği için, yönetimin askerlerinin iç içe geçip sessizce çalıştıklarından şehrin renkli nüfusu günlerin gelip geçtiğini umursamadan görüyor.

Bugün Türkiye'nin sorunu olmak ya da olmamak. Serasker At'ta, padişah'tan sonra Türk sabra ordularına komuta eden genç adam, halı kaplı bir odada küçük bir masanın önünde oturuyor. Binlerce yıl boyunca üzerinde pek çok önemli saatlerin geçtiği eski şehrin hayatı, geniş meydana büyük odaya boğuk geliyor. 462 yıl önce Türk atkuyruğunun surlardaki gediklerden Bizans yükseltici şehrine muzaffer bir şekilde girdiği günler kadar ciddi bir saat daha geldi. Uzak gelecek kuşakların gözündeki şaşkın düşüncesi, Müslüman dünyasının İngiliz ve Fransız sömürücülerini fethetmek için her dakika büyük iş yapanlarda çok az yer bulur.

21 Temmuz 1915 tarihli Hamburger Nachrichten'de "Enver Paşa Ziyareti" başlıklı haber yer alır. Herbert Gulenberg, İstanbul'a yaptığı yolculuktan sonra gazetesine genç Türkiye'nin kahramanı Enver Paşa'ya yaptığı ziyaretin açıklamasını gönderir.⁵⁴

Tobias Heinzelmann'ın 2009 yılında Deutsche Praesenz am Bosphorus'ta *Osmanlı Karikatürlerinde Almanya'nın Gezgın İmparatoru* başlıklı eserde Karagöz'den Osmanlı Devleti'nin 1914 sonbaharında, Almanya ve Avusturya-Macaristan saflarında savaşa katıldığı dönem karikatürle izah edilebilir. İkinci Balkan Savaşı'nın üzerinden az bir zaman geçerken 1 Kasım 1914'te savaş ilanından hemen birkaç gün sonra bir karikatürde Hacivat, doymak bilmez bir iştahla bir mısır koçanını kemiren Karagöz'e, daha yeni iyileştiğini ama böyle giderse midesini tekrar bozacağını söyler.

20 Ocak 1916 tarihli Neue Freie Presse'de "Enver Paşa ile görüşme" başlıklı yazı Feliz Galten tarafından kaleme alınmıştır: Cuma namazı selamlığında Padişah ile Enver Paşa'nın karşılaşmasıyla ilgili olarak Galten şöyle söylemektedir: *İkisinin burada, caminin eşliğinde birbirlerini selamlamaları için, beyaz sakallı sessiz yaşlı adamla genç, zayıf generalin, bu devletin temellerini sarsan çalkantılar yaşaması gere-*

.....

54 Herbert Gulenberg, "Enver Paşa Ziyareti", *Hamburger Nachrichten*, 21 Temmuz 1915.

kiyordu. Çünkü daha on yıl önce yaşlı adam gençliğinden beri zindanına alışmış, kaybolmuş, dünya tarafından unutulmuş bir mahkûm, genç general ise az tanınan bir subaydı. Dolayısıyla burada güç ve ihtişam içinde karşı karşıya gelmeleri sadece bir gösteri değil, aynı zamanda kahramanı Enver olan nefes nefese heyecanlı büyük dramdaki pek çok görünümünden biridir.

31 yılını Boğaz'ın kıyısında, Dolmabahçe kalesinde, en hapsedici ve umutsuz hapishanede geçirmiştir. Ama onu altın hapishaneye attıkları sırada bu topraklarda bir çocuk doğdu, büyüdü, genç oldu ve tüm yeteneklerinde olağanüstü bir hızla ilerledi ve bir gün bu çocuk erkekliğe yükseldi, Dolmabahçe'nin zindan kapılarını kırdı, mahkûmu özgürlüğe götürdü ve ona haşmetin morunu giydirdi.

2 Temmuz 1916 tarihli Hamburgischer Correspondent'te Paul Schweber'in "Enver Paşa'da" adlı yazısı yayımlanır. Schweber Seraskerlik'teki bekleyişi ile ilgili olarak şunları yazar: *Yavuz Sultan Selim'in kaptanı Ackermann'in eşliğinde gelen Türkiye'nin en yüksek donanma komutanı Souchon Paşa, hemen Enver Paşa'ya götürülür ve birkaç saat sonra, Majesteleri Grandük'ün güzel gemisinin canlılığını ve tazeliğini gösterdiği denizden birbiri ardına gelen borda seslerini duyuyoruz. Goltz'un Türk Büyük Karargâhı Genelkurmay Başkanlığı'ndaki halefi Ekselans Bronsart von Schellendorf ve tıpkı bizim Alman demiryolu teşkilatı gibi çalışan Osmanlı sahra demiryolu teşkilatının Alman şefi General Backe oradadır. Biri diğerine Harbiye Nazırı'nın odasının kapı kolunu uzatıyor; Harekât Dairesi Başkanı sevimli Yarbay v. Feldmann'a, Uçak Dairesi Başkanı Alman Binbaşı Gerne'ye ve ikincisi de yine Türk Ordusu Sansür Başkanı Yarbay Şefi Bey.*

g. 13 Kasım 1918 İstanbul'un İşgali

13 Kasım 1918 tarihli Berliner Tageblatt und Handels Zeitung'un sabah baskısında "Ententefahrzeuge in Konstantinopel", 15 Kasım 1918 tarihli Der Reichsbote'de "Entente Flotte vor Konstantinopel" ve Berline Börsen Zeitung'un sabah baskısında "İtilaf Devletleri'nin Filoları İstanbul'da" başlıklı Londra kaynaklı haber yer alır.

Dagmar Anckarsvard'ın 29 Şubat 1920 tarihli günlüğünde İstanbul'dan ayrılış süreci ile ilgili şöyle bilgi verir: *Babam Dolmabahçe'de yaşayan Veliht Prens'e veda ziyaretinde bulunacaktı. Veliht*

Prens'in tüm hizmetkarları sandalyelerle dışarı çıktı. Bir süre sonra bir subay dışarı çıktı ve Veliyaht Prens'in yukarı çıkmamızı istediğini söyledi. Annem ne yapacağını bilmiyordu çünkü dışarıdan Polonyalı bir Yahudi'ye benziyordum ve elbisem yer yer yırtık pırtıktı. Ellen berbattı ve annem daha da kötüydü. Üst kata çıktığımızda evin berbat olduğunu gördüm. Çok sıcak karşılandık. Paltolarımızla oturduk, bize marmelat, su ve Türk kahvesi ikram edildi. Ayrılmadan önce çok güzel olduğumuzu iddia eden Prensesi görmeye gittik. Son kez kiliseye gittik. Müzik çok güzeldi.

06 Mart 1920 tarihli günlüğünde Başkan Wilson Türklerin burada kalmasına karşı. İki İngiliz filosu geldi ve Türkler, burada kalmalarına izin verilmezse yakında katledileceklerini söylediler. Fransız Büyükelçiliği bahçesine girilmesine izin verilmiyor çünkü Türkler Büyükelçiliği kilitleyeceklerini söylediler. Büyükelçiliği genellikle 25 asker koruyor ve şimdi bu sayıyı 2 bine çıkardılar.

